

Emlékek

Lapszámunk 1., 4., 6., 8., 10., 12–14. és 23. oldalát Amalia Crișan Az emlékezés nyoma (*Ampranta memoriei*) címmel a kolozsvári IAGA Kortárs Művészeti Galériában megrendezett kiállításának anyagával illusztráltuk.

KARÁCSONYI ZSOLT

Lassuló pörgés

Sejdemilyen szép volt a huszadik század! Akkoriban találták ki, hogy beköszöntött az új középkor, a nyugatnak bealkonyult, az írástudók árulása és a tömegek lázadása egyszerre zajlott, mindeközben divatba jött, hogy államok saját polgáraikat – módszeresen és tömegesen – pusztítsák el, felülírva minden korábbi, az árulással kapcsolatos meghatározást.

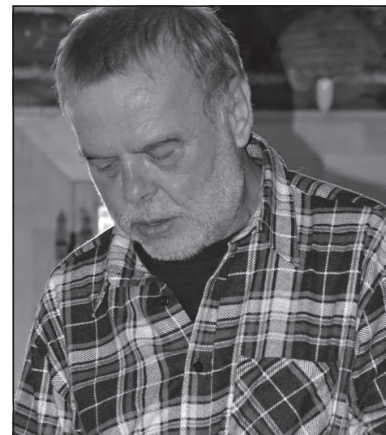
A huszonegyedik század első két évtizede elhozta a korlátlan utazási lehetőségek idejét is. Amíg a leggazdagabbak már az úrutazásokra gyűjtöttek, addig jóval többeknek adatott meg, hogy az új középkor új utazóiként bejárják Európát, sőt: az interkontinentális utazások, repülések is mindennaposá váltak az egyre inkább „pörgő” események közepette.

A Középkor, az európai Középkor egyik legmegrázóbb időszaka a nagy járványé, amikor a Krím-félszigetről, az ostromlott Kaffa városából menekülő kereskedők hozzák el a

vírust a legnagyobb európai kikötővárosokba, Észak-Afrikába is. A nagy pestisjárványt követő időszak a reneszánsz kezdete, az újjászületése, a jelentős művészeti alkotások, fontos alkotói életpályák, művek megvalósulásának időszaka, és az utópiák időszaka is, amikor akadnak olyanok, akik álmodni mernek egy tökéletesebb világról, még ha megvalósulását a távoli jövőbe is helyezik.

Napjainkban, ki tudja, talán az „új középkor” vége felé járunk. Egy, a középkorinál sokkal enyhébbnek tűnő vírus is elegendő volt ahhoz, hogy „pörgésünk” lelassuljon, s ha tökéletes államok létrehozására nem is, de szellemi, irodalmi reneszánszra több időnk legyen (gondolni legalábbis); és egy szép napon mégiscsak igazzá váljon, amit az egyik nagy utópiászerző, Campanella írt a *Jövendölés* című szonettben: „Ha volt aranykor, lesz is majd. A népre / boldogság, jólét újra feragyo; / kit eltemettek, újra élni fog, / s a kör bezárul, önmagába térve.”

Persze, mindehhez nem elég a lassulás, „reneszánsz” utazásaink alatt a lélek hajóját a Jó irányába kell fordítanunk. Volt már ilyen hajója a később Dantét vezető Vergiliusnak is. Horatius a megmondhatója.

Az „ittnemlét” lelki helyzetképei

INTERJÚ KENÉZ FERENCCEL

/2

Molnár Ildikó

JANCSÓ ELEMÉR,
A NYUGAT ÉS BABITS

/7

Gyenge Zsolt

FESZTIVÁLNAPLÓ
A 70. BERLINÁLÉRŐL

/17

Az „ittnemlét” lelki helyzetképei

Interjú Kenéz Ferenc költővel

Fotó: Dimény-Haszmann Árpád

– A neve mellett ez áll: költő, író, újságíró, riporter. A felsorolt munkaformák legfőbb közös nevezője a világ és az egyén viszonyára történő rákérdezés, vizsgálat és önvizsgálat. Hogyan látja, miben mások a jelenlegi kérdéscsoportjai?

– Munkásságomban, furcsamód, személyes élet és közéleti tartalom összefüggései abban a korban jelentkeztek, amikor, szinte nyugodtan mondhatjuk: nem volt közélet. Versem közéleti tartalmat leginkább akkor hordoztak, amikor mindenki nagyon-nagyon bezárult a saját magánéletébe. A közéletiség egyfajta mentőcsónak volt a lassan szivárgó, de jól láthatóan közelítő özönvíz előtt. Am ez a hatalomra, lélekre, népre (kinél hogy) rákérdező, rámutató közéletiség sem emelt be mindenkit biztos padozatára, mert például azt, aki fuldoklott, üvöltözött, vagyis azt, akinek leginkább szüksége lett volna mentésre, azt nem.

Aki némileg belátta, hogy csak azon a közös mentőhajón van esélye a megmaradásra, túlélésre, s maga is tett ennek érdekében néhány nyilvánvalóan segítségkérő, csatlakozni akarást jelző gesztust, mozdulatot, azt igen, azt beemelték a csónakba. Nem kellett ott minden fajtából egy, nem volt ez Noé bárkája, nem a teremtett világ minden egyedének a megmentése volt a szándék (igen, így hát voltak áldozatok is), csak azoké, akikről tudható volt, hogy életfelfogásuk megfelel a csónakosokénak: nem fognak vitatkozni a menekülés irányáról, mikéntjéről, se arról, hogy miért az a kapitány, a kormányos, az első vagy utolsó pár evezős, aki, hanem minden erejét megfeszítve evezni fog velük együtt a megadott közösségi életmentés irányába. Akinek ez nem smakkolt, az ott maradt a vízben, s mennél tovább, hát annál inkább özönvízben találta magát. Milyen kérdéscso-

tései lehettek ennek az embernek az egyén és a világ viszonyára vonatkozóan? Hát mi más, mint a kétségbeesés kérdései! S bármilyen kérdést is tett volna föl, a válasz egyféle volt: az özönvíz válaszai. Az özönvíznek nincs etikája, se morálja, csak morajlása. S az „elhullottak” fülébe ez tódult, nem a szirének hangja, amihez a csónakban ülők igazodtak. A válaszokkal más a helyzet. A válasz a partra jutás, a túlélés műfaja. Ha úgy tetszik, az újraéledésé. Ennek a korszakát éljük azóta is. Ki kevesebb, ki több vízzel a „tüdejében”. Mármint mi, akik még itt vagyunk, még megvagyunk, írók, az özönvíz korából.

– Ez azért is érdekes, mert életrajzának kétségkívül az egyik legérdekesebb eleme, hogy egy helyen született a magyar irodalomtörténet egyik legnagyobb alkotójával, Arany Jánossal, Nagyszalontán – több helyen is kiemeli ennek fontosságát. Munkáiban viszont mintha előfeltevéseinknek a másik oldalát kívánná megvilágítani, leszámol úgymond a klisékkel. Feltevése a kérdés, hogy valójában mit jelent Ön számára ez a hely?

– Hadd idézzek néhány mondatot két korábbi interjúmból: „Kicsit eltúlozva: mindent, ami nem köthető tulajdonhoz, ott kaptam. Például a templomtorony kerülőjét, fenn az óra alatt. Mindent megadott az a táj, amit megadhatott. Egyetlen dolgot hiányolok, amit nagyon szerettem volna az alföldi gyermekkorban: nem láttam délibábot. Minden egyébhez idejében, ehhez egy kicsit később születtem. Így hát azt meg kellett teremtem magamnak” (Népiújság). „A Csonka-tornyot hetente megmásztuk. Mi nem Arany János mítoszában, hanem a Csonka-torony mítoszában éltünk. Arany szülőháza a földhözragadtságról szólt, a torony pedig a szárnyalásról” (Szövegkövacs). Nos,

ezek után szülőföldképem, azt mondanám, a lehető legegyszerűbb: tisztelet van, ájultság nincs. Soha nem lettem bevonva a város életébe. És végül is oly keveset éltem ott valójában, hogy igazi képességeit, hibáit, hátrányait, örömeit nem ismerem, így hát talán mindig is inkább csak hittem magam szalontainak lenni, mintsem – születésem túl – az lettem volna. És, bizony, a helyiek tudatából néha-néha még ez a tény is kiiktatózott. Pár éve jelent meg egy amlan kis helytörténeti könyvecske Nagyszalontáról, egykori iskolatársam tollából, s hát bizony-bizony megütközve vettem tudomásul, hogy a városka valamennyi ismert vagy megismerésre érdemes szülőttét felsorakoztató kiadványban munkásságom egy szóval meg nem említhető, a nevem le nem íródik. Az említett kis kötet a Polgármesteri Hivatal támogatásával jelent meg, így hát kénytelen voltam levelet írni a polgármester úrnak, megütközésemnek adva hangot. Nem sokkal azután, 2015 áprilisában megszervezték egy író-olvasó találkozót a művelődési házban. Ötven év óta ez volt az első alkalom, hogy munkásságommal bemutatkozhattam szülővárosomban. Hát miféle nosztalgiairól is lehetne itten akkor szó?

– A szülőföld akkor inkább a szembenézés locusa: „a hűség eszméje”-nek alakváltozatait rendeli hozzá. Az áttelepülést követően leginkább az önvád, az elhagyásából fakadó kilátástalanság, otthontalanság szimbóluma lesz. Ez az értelmezés Vida Gábor Egy dadogás története című könyvét juttatja eszembe. Ön is éppen ezt vallja: „Mindnyájan oly folyékonyan / beszélünk immár // épp ideje hogy valaki / dadogni kezdjen.”

– Itt viszont már nem a szülőföldről van szó. Az én dadogásom nem földrajzi, hanem történelmi vonatkozású, a hetvenes évek végére vonatkozik. Akkor már világosan látszott, hogy zajlik a nyelv kisajátítása, lassan minden szavunkat, minden betűnkét elfogadhatatlan tartalmak közvetítésére kezdték használni. Az előbb idézett rövidke vers az 1978-as Vagyázállásból fejállásba című könyvemben jelent meg, melynek szerkesztője, Németi Rudolf azt írta fülszöveggként a borítóra: „a viszonylatok hűvösében lassacskán kitetszik a dolgok fonákja, a mutatványosbódében zavart döbbenet, ó, ez a hirtelen üresség, fejünk felől ahogy a glória egyre fogy, kiseded mítoszaink ahogy szertefoszlanak Kenéz verseiben.” Ez „az utolsó betűk” kora, amikor az ábécével már semmire nem juthattunk, amikor az xyz-vel kellett kifejezésre juttatnunk, amit az „ábécével” elmondanunk már nem lehetett.

– Olvassa a (például fent idézett) kortárs szövegeket?

– Az utóbbi időszakból van nekem egy Vasas-kölcsönkönyvtári listám, amelyen 2014 nyaratól 2018 nyaráig követhetem olvasmányaimat. A mintegy hatvan kötetből kortárs magyar szépíró Borbély Szilárd, Térey, Kukorelly, Hajnóczy, Nádas, Kemény István, Tompa Andrea, KAF, Oravec, Szócs Géza, Bartis, Bodor Ádám, vagyis majdhogynem a „hozzámtarto-

KENÉZ FERENC

Nagyszalontán született 1944-ben. Szalontai és nagyváradai középiskolai évek után a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem román–magyar szakos hallgatója 1964 és 1967 között. Tanulmányait félbeszakítva, az írásra fordította idejét. Első verseskötete 1968-ban jelent meg a Forrás-sorozatban, Fekete hanglemezek címmel. 1968-tól 1983 szeptemberéig a bukaresti Munkásélet kolozsvári szerkesztője, közben 1979–80-ban nyelvtanuló ösztöndíjasként élt Amszterdamban, 1983-tól 1987-ig az Utunk szerkesztője, 1987–1989-ig munkanélküli volt. 1989 márciusában áttelepült Magyarországra, ahol újságíróként, szerkesztőként dolgozott (Magyar Nemzet, Esti Hírlap, Duna Televízió). 2012-ben József Attila-díjjal tüntették ki. Legutóbbi kötete: Cérnafű (Bookart, 2017).

zó” korosztály. Nagy Gáspár és Mezey Kati munkásságát negyven év óta tiszteltem. Folyóiratközléseik alapján nagyrabecsülöm Visky András, Láng Zsolt, Vida Gábor munkásságát. Rendszeresen kapom, olvasom ugye a *Helikont*, figyelem a *Literát*, *Székelyföldet*, *Káfé főnixet*. Az *Emlékiratok könyvét* nem tudtam elolvasni, Günter Grass *Hagymahántása* lenyűgözött. TGM minden világrend- és rendszerkritikai írása külön szellemi izgalom számomra, már az, amit megérték belőle. Folyamatosan „fegyvelmezi” alapvetően együttműködői álláspontomat. Az utolsó három évtized legjelentősebb erdélyi magyar kulturális teljesítményének a magyar „filmgyártás” elindítását, a Bánffy-trilógia románra fordítását és Cseke Péter irodalomtörténész barátom munkásságát érzem. És ideteszem még a Markó Béla költészetét. A harmincasok könyvei nem jutnak el hozzám, ami eljut belőle, olyan idegen világ éppen, mint amilyen idegen lehetett a mienk annak idején, a korabeli nyolcvanhoz közelítő öregeknek. S ennek nem szakmai oka van, hanem létebeli. Idegen életet élnek, melynek valós érzelmi, nyelvi toposzai a mienkből hiányoznak. Az egykori Moszkva tér Kalef-élményét vagy a kolozsvári Gaál Gábor-körélményét sem lehet csak úgy egyik nemzedékből a másikba átültetni.

– Sokat emlegetett fordulat az életében, hogy három év után otthagya az egyetemét. „Úgy érzem, kész, nincs több időm, el kell kezdenem az életemet” – olvashatjuk ezzel kapcsolatban. Vajon mit jelentett ebben az elhatározásban Ön számára az élet?

– Hát éppen azt, amit az imént a mai fiatalokkal kapcsolatban említettem: hogy meglegyenek a saját élményeim. Egyébként ha már egyetemotthagyról van szó, nem ez, hanem a majd húsz évvel későbbi, a második egyetemotthagyrás mélyén húzódik „korjelző” jellegű, katartikus élmény. Korabeli verseim írójaként én azt nem tehettem meg, hogy pártegyetemi ideológiát és függőséget fogadjak el, mikor minden versemmel eme ideológiától próbáltam függetleníteni magam. Ez az életút és addigi munkásságom meggyalázása, szembeköpcése lett volna. Itt van például az a fönti rövid vers, hát megtehetette ennek írója, hogy párt egyetemre jár? Én úgy éreztem, nem tehettem meg, ha el is veszttem az állásom, vagy bármilyen következményekkel jár is. (Mert hiszen azért egy pártegyetemet visszautasítani nem volt szokványos dolog.) Lett is belőle botrány.

Az egyébként szelídnek ismert Fodor Sándor, maga is mint egy rettenetes Réz úr, magához hívatott (igazából most nem is tudom, milyen alapon, bár meglehet, az írószövetség pártalapszervezete nevében), és nekem rontott: „Mondd, te el akarod hagyni az országot?” Volt ez ’83 elején, amikor néhányan már el akarták hagyni vagy már el is hagyták jeles értelmiségieink közül (Szervátiusz, Páskándi, Csiki), de nekem – akkor még – eszem ágában sem volt. De hát hogy lehetett volna erkölcsi válság nélkül azt elfogadni, hogy az XYZ-poéma szerzője most már párt egyetemre jár? Nekem ez elfogadhatatlan volt, és ezt ki kellett nyilvánítani. Azt nem tudtam elkerülni, hogy a lapom ne

„írasson be”, de hogy én ott éveken át „nyomjam a sódert”, megszegyenítőnek ítéltém. Így hát első vizsgaidőszakban felmentem ugyan Bukarestbe, de reggel egyórás tusakodás után perc alatt döntöttem: kimentem a pályaudvarra, s visszautaztam Kolozsvárra. Várhattak engem a vizsgáztatók. Főszerkesztőmmel közöltem: nem jelentkezem a vizsgákra, s bármi történnék, ezen nem változtatok. Újságírói munkásságommal össze tudtam volna egyeztetni, irodalmi munkásságommal már nem, utóbbinak keményebb volt a parancsa.

– Ehhez kapcsolódik a szabadságvágy fogalma is, amit például a *Vendéglétra című kötete kapcsán kiemelt a recepció. Hogyan definiálja saját szabadságfogalmát, „Szabadságnak lenni mit jelent?”*

– De hiszen épp hogy ezt kérdelem én is az oratórium minden sorában, negyven oldalon keresztül! S jutottam-e válaszra? Nem jutottam. Mert hogy bármelyik válaszból csak újabb kérdés következett volna. Így hát marad a felismerés: úgy tűnik, a szabadság nem létállapot, úgy tűnik, a szabadságvágy több, mint a szabadság. Jól mutatja ezt az eltelt harminc év, odahaza is, meg itt is, ahol élek. Hiszen másként miként lehetne vágyani a szabadságot egy kemény diktatúra utáni szabadságban is? Nem a szabadság az igazi felszabadítónk, hanem a szabadság vágya. A szabadságot az emberi társadalom működteti, a szabadságvágyat az emberi eszmevilág. Az én életemet legalábbis ez szabályozza.

– Tudjuk, hogy az *urbánus, avantgárd költészet valamelyest összefonódik saját történetével: Budapestre költözik, sokat vár ettől a várostól, de később mint egyféle zárt tér jelenik meg a lírájában. „Mikor megérkeztem, akkor kellett volna rögtön visszafordulni” – olvashatjuk egy interjúban. Mit hiányol pontosan az itteni életformá(k)ban?*

– Addigi közösségi élményeim nem tudtam áthozni magammal, az itteniek közösségi élményeit pedig nem tudtam befogadtatni magammal. Amint azt már korábban nyilatkoztam, ha egy élet koordinátarendszere nem rajzolódik ki egy közösség előtt, akkor az a közösség nem tudja hova tenni azt az életet. Nem záródott be a tér, én maradtam kívül azon a zárt téren. S az nem hogy így jelenik meg a lírámban, éppen ellenkezőleg, így nem jelenik meg, nem kap szerepet munkásságomban. Hisz jószerevel az eltelt harminc évből alig van olyan versem, amely az ittlét sajátosságairól számolna be, éppen ellenkezőleg, jóval inkább az *ittnemlé*t lelki, morális helyzetképei rajzolódna ki bennük. Sokszor megítélhetetlen, hogy milyen világból szólnak e versek élményei, üzenetei. Ez a bizonytalanságban billegő lelki világból változik meg a kétezres évek elején.

– *Pályaképét hét év kiesés szakítja meg. Mi irányította újra az írás felé?*

– Maga az írás. Ennél pontosabb válaszom nem lehet. Mert hogy nem valami drámai felismeréstől vezérelve maradtak el a versek egy idő után, bár pár év múlva,

egészen másként, az is bekövetkezik, hanem lényegében abból a helyzetből adódóan, hogy *Esti Hírlap*-os újságírói munkámat felváltva az alig beindult Duna Televízió hírszerkesztő-munkatársa lettem. És ott bizony az „örökévalóságban” való gondolkodást felváltotta a percekben, másodpercekben mérődő élet. Ez valami másfajta élet-szabályozásra állította át az idegeimet is. Fél hatkor már benn voltam a szerkesztőségben, a nap hajnali élő adásába hol kettő húsz, hol kettő negyvenöt, hol három tizenöt percnyi híryanagot kellett összerakni, a déli tizenkettes hírekhez úgyszintén, hol tizenöt perces határon túli lapszemle kellett, hol huszonöt, utána a kulturális ajánló ismét vagy kettő és fél, vagy éppen négy perc, azaz életemben először voltam huzamosan olyan élethelyzetben, amikor úgy éreztem, hogy az eddigivel ellentétben, nem könyvekben, hanem másodpercekben mérődik az idő. Ez nagyjából hét év után vált, alakult olyan munkarenddé, hogy az életítők, azaz a „sóvárgás birodalma” felé fordulhattam. Annyira azonban még akkor sem, hogy lírai felismeréseimet teljesen a magaméinak érezhessem, erről tanúskodik az új szakasz első verse is, amelyben még hagytam, hogy a rózsa, a cseresznye árnyéka, a hétvégi ház kilincse „írja a verset”.

Az újraindulás problémásabb szakasza akkor következett, mikor pár év után azt kellett észrevennem, kissé meghökkenve nyugtáznom, hogy a mintegy negyven vers közül igazából egyetlen vers sem szól az én áttelepedett életemből. Hanem akkor miből? – vetődött fel az igazi poétikai kérdés. Ekkor jött el az az időszak, amikor ténylegesen is vizsgálat vagy inkább bonckés alá kellett vennem-vennem verseimet, hogy világosan lássam: milyen erővel s milyen erőterben is helyezkedik el az én munkásságom? Tulajdonképpen e szembenézés igényéből íródott a *Vers és valóság* című sorozat majd ötven vallomásos darabja. Aztán rendre megíródott a *Gyermekrajzok* ciklus 62 darabja, melyet hites tanúvallomásként a nagyszalontai templom „toronygombjába zártam”. Így kerülünk hát vissza ahhoz a képzethez, mely a szülőföld képét gyerekkori mítoszok helyett korhú lírai szociográfia-ként igyekszik továbbörökíteni.

– *Munkásságát, tehetségét 1981-ben a Román Írószövetség költészeti díjával, 2009-ben Székelyföld-, 2010-ben Látó-nívódíjjal, 2012-ben pedig József Attila-díjjal jutalmazták. Az elégedettség érzése miként jelenik meg a poétikában?*

– Valóban olyan lényegi kérdés ez? Mert hiszen azt mindannyian tudjuk, hogy az elégedettség és a poétika nemigen szokott egy paplan alá kérezkedni. De ha igen, akkor annak nem teremtő ölekezés a vége, hanem önelégült szunyókálás. A díjak egy pillanatot mutatnak fel, miközben egy folyamatról szólnak. És nemcsak arról, hogy jól dolgoztál, hanem arról is, hogy jól olvastak. Jelzi, hogy vannak barátai a munkáságodnak. Az olvasmányélmény az író s az olvasó együttélése. Ehhez mindkét félnek adnia kell magát, másként nincs közös öröm, nincs közös (mű)élvezet.

PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA

KENÉZ FERENC

Színe-java libasorban

Cselényi Bélának és Zalán úrnak

Biztonsági okokból
a libasor eleje már
a Három püspök tér felé tartott,
amikor a vége még épp csak kilépett
a főtéri nagyvendéglóból.
És rendre befutott valamennyi
fiatal anyaországi költő a lakásba,
néhány percre még Ali bácsi is felugrott,
tán ő is egy rövid biztonsági szemlére,
hitte, hogy noha az apaszerep
részünkről már felmondódott,
s az ökölharc joga rég kifutotta magát,
az anyaszerep taslijoga még egyelőre az övé,
végigpillantott rajtunk
bozontos szemöldje alól,
el is kapta a sor végén befutó,
helytelenkedő Bélukát,
aki mint egy búbánatos, barna óriásnyuszi
a Ludas Matyiból
(csak épp vadászpuska nélkül),
utolsónak érkezett, ám alig jött meg,
már fordult is visszafelé,
a maga részéről azzal rekesztve be
az útnak indítandó vitát,
hogy órájára nézett
s közölte, mozijegye van,
western, amerikai,
tette hozzá mintegy bocsánatkérően,
renitensen oda hagyván
a magyar irodalom épp
felszárnyalni készülő
színe-javát.
Édesanyám
balsejtelmeinek hangot adva
csak annyit mondott:
a pincéből a ribizlibort
talán mégsem kéne egyelőre
megkezdni, fiam.
Pogácsát, rengeteg pogácsát
sütöttem, tömjed tele
őket pogácsával.
A legtöbb pogácsát, úgy rémlik,
Zalán úr ette meg,
ami nem csoda, hiszen
neki tetszett a legjobban
a feleségem.

Tűnődve mentségen, versen, forradalmakon

Lajosnak és Lujosnak

És akkor leléptem a vonatról,
1989. március 16.,
kapkodtam a csomagokat,
zúgott a fejem,
feleségem, lányom adogatta le
dolgainkat, csak néhányan lézengtek
a Nyugatiban, meghökkenen és
meghatódva fedeztem fel
a Sváby-házaspárt és Kő Pálékat,
kis piros-fehér-zöld zászlócskákat
lengettek felénk,
az egyik lábam még a lépcsőn volt, a másik
már a peronon, egy szatyorból
kizuhant a nagy literes konyak,
nagyot csattanva fröcskölt

Az emlék erdeje I

szanaszét, fogadóink ölelésre
tárt karokkal szaladtak felénk,
sírtunk és kacagtunk, sírtunk és kacagtunk,
majd bevágódtunk a kocsiba s
meg sem álltunk Kő Pálék lakásáig,
s aztán jöttek a piák, a konyak,
a vodka, a vörös borok, s attól
kezdve egy héten át mindennap
jöttek a piák, a vodka,
a konyak, a vörös borok, s aztán
egyszer csak mondták a háziak,
hogy te képzeld, délelőtt a Chrudinák
keresett téged a televíziótól,
engem, Chrudinák, hökkentem meg,
megmondom őszintén, nem volt
jó érzés, mert hogy nem azt generálta
bennem, ez az, most aztán
jól odamondhatok az elhagyott
világnak, épp ellenkezőleg, valami
riadalmat keltett bennem,
s azonnal a szívem közepébe
szúrt a gondolat, hogy de hiszen
én nem vagyok forradalmár,
mit akar velem Chrudinák,
valahogy úgy éreztem, a forradalmárok azok,
akik otthon maradtak,
persze, azt azért éreztem, hogy
bizony jó lenne, ide az illene,
ha inkább én is valami
nagy forradalmár lennék,
és a könyveimre gondoltam,
a mondataimra, szavaimra, betűimre,
hol a mentség bennük, arra,
hogy nem vagyok forradalmár,
illetve hol a bizonyíték,
ha mégis az „lennék”,
itt csupa-csupa forró forradalmárt vártak,
nem egy csomó szédült lelkiületű,
szerencsétlen erdélyit,
(nem sokkal később
megírtam első budapesti versemet,
és éppen ezt írtam meg benne)
de volt itt más hökkenet is,
hiszen egyszer Gizi megjegyezte,

hogy ő most nem volt kinn
a nemzeti ünnepen, a Hősök terén,
valami olyan tömegiszony-félével
magyarázván a dolgot, amin módfelett
elcsodálkoztam, hogy tömegiszony
itt, a magyarok közt, magyaroktól,
magyarok miatt, és épp
március tizenötödikén,
és aztán jött március tizenhét,
március tizennyolc, tizenkilenc,
húsz, ésatöbbi, majd huszonnegyedik,
a negyvenötödik születésnapom,
kódorogtunk szédülten
esténként az utcai lámpák
sugarába kapaszkodva,
miként néha ma is,
harminc évvel később,
tűnődve mentségen,
versen,
forradalmakon,
egy kétségkívül
vitézkötéses
korban.

Mesék népe

Schreiner Jocónak

Köszöntsétek csak a plüssjancsikat,
és köszöntsétek a sok plüssjuliskát,
ahogy – naaaaaagy veszélyeknek kitéve! –
állnak a mézeskalács házikók ajtajában,

lesben már a plüssbanya is,
működnek a vihargépek,
s teli az erdő futkorászókkal, fénymérőkkel,
a plüssfotósok és plüssszurnaliszták
még időben, ím, éppen odaérnek.

Jacob Grimm otthon vacsorál,
s pohár boránál elmereng,
hogy elkurvult ez a világ,
hogy elkurvult, én istenem.

A Varázslatosan Otthonos Tollbűvölő – Csukás István

Annak idején, jól levasfüggönyözött, ám azért-is-boldog-gyerekkoromban Kolozsvár volt a világ közepe: nagyjából a Farkas utcától a Sétatérig. Azon túl kezdődött a más-világ: tömbháznegyedek, utak, falvak, erdők, folyók, hegyek, csupa általam kitalált névvel szerteszaladgáló tereptárgy, tereplény: például Százfenés (ahol a Nagy Fekete Fene és kilencvenkilenc testvére lakik, amúgy Szászfenés), Agyalu (az agyalok vitéz népének hona, akik majdnem olyanok, mint az angyalok, csak épp szárny helyett pucájuk van, civil nevén Gyalu) és így tovább, az (addig s még addigabb) ismert világ végéig, Nagyonnagyváradig. Ez volt a vég-állomás, a lát-határ, az én lapos földem széle, ahol leülhettem a peremre és belelógathattam lábam a Körösbe, ami persze, hogy nem volt rendes, egyenesen folyó folyó, hanem... de hiszen a neve is mutatja: kerek folyó volt, önmagába hajló. Nagyonnagyváradnak, azon túl, hogy apám a maga saját annak-idején ott kezdte földi pályafutását, volt még egy varázslatos tulajdonsága: magyarul beszéltek a tévében. Megnyomtam a tejeskávészín gombot, sziszegő hang kelt a dobozban, aztán kicsit várni kellett, mert régi tévé volt, a felnőttek azt mondták, türelem, be kell melegedjen a tévé, mire elképzelttem, hogy fut körbe egy iskolaudvaron, bokajáték, sarokemelés, magastérdemelés... és derengeni kezdtek a fények, összeállt a kép, én meg beleestem, fejjel előre, mint valami Alice Csodaországba. Volt ott minden: Tarzan, *Cimbora*, *A Tenkes kapitánya*, *Vuk*, *Kísértet Lublón*, Csöpi és persze a Tévemaci. Jöhetett vihar, földrengés, (még nagyobb) benzinhiány, a Tévemacit néznie kellett, ha eljutottunk Nagyonnagyváradig.

Itt találkoztam egy fura pókkal, illetve emléssel: szikár, bájosan pimasz, ártatlanul okoskodó kandúr volt, bizonyos Mirr-Murr. Odatapadtam a képernyőhöz, ez a Mirr-Murr kinyúlt, kézen fogott, én meg mentem vele, mint akit megbűvöltek. Mert persze, hogy megbűvöltek. És persze, hogy: voltak ott többen is. Mások is. Fantasztikusak is, kézzel foghatóak is. Azt hiszem, ez a titkuk. Miután a Tévemaci lefeküdt, előkaptam a rádióm, a cipóm, kerestem egy dugót, kértem egy szárítókötelet... és folytatódott a játék. Ott ültem közöttük: Pom Pom, Picur, Radír-pók, Madárvédő Golyókapkodó, Festék-tüsszentő Hapci Benő, Órarugó Gerincű Felpattanó, a Bátor Tintanyúl, a Civakodó Cipóikrek, az Ásító Sárkány, Óriástüdejű Levegőfújó, a Lesböltámadó Ruhaszáritókötél, a Benzinszívó Szúnyog, a Huhogó Dugó, Ragasztó Rezső, Hó Kornél, Torzonborz Kalapevő, a Szomorú Szamovár, Mágneskörmű Szögkihúzó... és persze, ott trónolt fölöttünk a híres-nevezetes csokizabáló, Gombóc Artúr. (Ma sokan azt mondanák, elhízásra csábító ikon. Látogassa meg őket a Radír-pók.)

Aztán nőtem kicsit, egyre kevesebbet jártam Nagyonnagyváradra és egyre többet olvastam. Indiánregényeket, Jules Verne Gyula, Molnár Gábor, Fekete István könyveit, aztán egy nap jött egy ilyen: *Vakáció a halott utcában*. Halálra idegesítettem a haverokat az udvaron, amikor minden áldott nap ordítva mentem le a lépcsőn, hogy: *Ismeritek Jácint Vincét, aki szereti a pincét?* Mármint én voltam ama Vince, aki oly nagy mértékben vonzódott a pincemélyhez. De nem az underground delejes hatalma csábított, hanem a nyúltenyésztés. Főleg, ha apám beszerzett volna nekem egy nyulat. De nem szerzett be.

Ezt a könyvet havonta elolvastam. És akkor már a nevet is: Csukás István. Úgy akartam írni (mert naná, hogy írni akartam), mint ő. Fogalmam se volt, hogy miért, s milyen az az úgy. Később aztán elmesélte: „Mint mindenkinek, nekem is az igazi, kiapadhatatlan kincsesbányám a saját gyerekkorom, emlékeim, képzeleim, vágyaim, ábrándjaim, tapasztalataim, benyomásaim. Hiszen akkor még valamenynyien zsenik voltunk. [...] Nem volt még bekasztlizva számunkra a világ, nem tanultuk meg a mórest, nem csupán olyasfajta szempontoknak akartunk megfelelni, hogy betagozódjunk, hogy megbízható, derék honpolgárok váljanak belőlünk. Evidensek voltak olyan fogalmak, mint a születés, halál, képzelet, tárgyi valóság, hit, tudás, értette egymást ember, állat, növény. Mesélni annyit jelentett, mint birtokba venni a világot.”

Ettől a perctől kezdve kerestem a könyveit. Nem volt könnyű: a szomszédos és baráti és szocialista ország csak a tévében nyúlt át Nagyonnagyváradig. De legyőztem az akadályokat. Jött a *Keménykalap és krumpliorr*, a *Hörömpő cirkusz, világszám!*, *A téli tücsök meséi*, Süsü, a *Nyár a szigeten*, a Legkisebb Tapsifüles és ami még hálómbe akadt. És minden alkalommal ugyanazt éreztem: ezek a szövegek (képek) kinyúlnak a könyvből (képernyőből) és folytatódnak velem, körülöttem, alattam, fölöttem. Soha senki írófélnél ezt a közvetlen folytatódás-élményt nem éreztem, s nem érzem ma sem.

Ugyanez az érzés köszönt vissza, amikor később, már vasfüggönytelen felnőttkoromban kézbe vettem Csukás István egyik verseskötetét. Most is, amint ezeket a sorokat begépelem: „Hegy szelíd ölben lakom, / s ahogy kikönyöklök az ablakon / vagy munka közben kinézek, / bár józanságra int az ablak-négyzet, / ringok, mintha nagy hajó / fedélzetén utaznék, és hull a déli-sarki hó, / vagy éppen zöld nyár tombol odakinn, / mintha átvárnánk Tahitin, / s szemben a drótkerítés hajókorlát, / s a tetőantenna büszkén tartja a vitorlát; / lustán engedem magam s élvezem, miként / játszik velem a régi kamaszkori kép, / hogy néz s könyöklök ki belőlem az a régi fiú, / a rövidnadrágos Cook kapitány, a kacsatollas Winnetou, / ő látja, persze, nem én, Tahitit s a Déli-sarkot, / az ő hajója mindig csodás kalandok felé tartott.”

És tudom, hogy most folytatnom kellene ezt a szöveget, gyászhuszáros vigyázzban, tisztelegve, ahogy illik, de kinézek az ablakon, munka közben, ugye, s látom, hogy az ablak-négyzet keretezte hársfacsúcs mellett hajó rángatja a kötelet, a kormánynál ott áll a rövidnadrágos, a kacsatollas, a pinceimádó, a garabonciás, a csodairó, aki lényegében elfelejtett felnőni, és int és én megint megyek, nagyon is mágiusan, nagyon is mindennaposan, folytatódva, lát-határtalanul, és hátha megengedi, hogy ismét Jácint Vince lehessenek, aki ma is szereti a pincét, és kihajózunk, például Tahiti, például az utcasarok fele, mondván: „Ó, maradj velem s kövess, becsapthatatlan tekintet!”

Csukás István 1936–2020 (fotó: MTI/Mohai Balázs)

SZÁNTAI JÁNOS

Óda

kit hányattattak sárga tengerek
s ha nem jövök hát úgy leszek beteg
és kényszerít dadogni most az agy
mit mondanék hogy kedvesem maradj
kerestem hogyha van hát kell nekem
halál futás és más mint szerelem
de visszaköptek vajújtsós habok
s előtted ülve bunkón hallgatok
e némaságomat bocsásd te meg
helyettem is bogozd ki nyelvemet

olyat mitől pirulni kell tudok
gerinceden szavakra kajtatok
leszek tölcser és csurgatom beléd
egyíz szavak leömlő tengerét
az árt mi engem hányt és ringatott
hogy megtudhasd honnét való vagyok
s nyugalمامat veled ebédelem
ha felfogadsz hogy lennél védelem
szakadjon el fonál határ a gát
és hozza semmi ringató magát

mi Síva dobban csillagok fölött
ledobva százat engem így köpött
s az égiek mind rábólintanak
harag ma nincs e frigyhez nem tapad
csak egyetértés féktelen eróm
szelíd tusában állítsd fékezőn
s álljak bár álványod mellett a polc
legyen hogy néha még reám hajolsz
a tér kinyit ma lenni részeseid
itatva ürrel egyre részegebb

Bújócska

Sósan pezseg az ég.
Kristály alul a tenger.
Választ a fénybe küldenék.
Meztelen sziklán fekszel.
Sosem értünk idáig.
Ebből a sziklából lettünk.
Elszállnak a felhők.
Ók a bőrünk, a testünk.
Nem tudjuk, mi lesz tegnap.
Mintha nem is történe.
Repedések közt rezdül
hólyagos sziléne.
Átáztak a sziklák.
Gurulunk, könnyű cseppek.
A napot elhajítják
és nyílnak fényesebbet.

ó, ha kulcsom lenne hozzátok
kék-zöld távlatok!
ebből a ládából elővarázsolnék
egy háromszöget
jáspis éllekként mint a serpenyőben
hajnali rántotta széle
az égre helyezném és átugrálnék rajta
az angyaloknak ilyen ugrókötelet
adnék hogy egy mennyei kévén
földre szálljanak
és a földi magvakat
ezen át
repítsék parittyával az égre
akkor lenne egy égi fa
melynek ágai idehajlanak
és íz idelent amely
túl a zenit fölött szárnyal
egy repülő tő

Vörös táj

kinyújtott levelekben
végtelen világú ember
talán te is ott kóborolsz?
építetek egy lépcsőt
térmozdulatokkal
azzal a hullámokra
leereszkezhetsz aztán
himbálózhatol

-
mi van még? van egy
láthatatlan vízszintes vonal
és aztán belül még egy
amelynek mögötte
egy másik te állsz és nézel
a vízszinteseken keresztül
erre az örökre
átáramló hídra.
végigsétálsz az íven
aztán te is teremtesz.
ahogy én a távlatot
te kinyitod szívem
benne egy vöröset tengert
találsz egy nagy kagylóval.
spirálokban áram
és staccatoban sóhaj.
hallgatsz aztán alámerülsz
egy gyöngy most elgurult.
csigalabirintus útjain
egyre befelé hullt
míg legközelepen megint
egy úr van és a tenger
egy nyílás ahonnan
a szemed kitekint
és láthatod amint
fürkészelek a parton
zöld-kék távlatokban
a hídon túl levélen
vízszintes vonatokban.
nem vagy ott? hol vagy?
kérdem és elérem
a helyet ahol álltál.
most látlak amint zuhansz
végtelen térből végtelen pontba
integethetsz vonalon túlra.

-
Jó neked? Jó nekem?
szemközt nyíló palotákból
nézem nézed fellegem.
üzenünk. az útja lángol.
te gyöngyöt, én vonalat.

feljön a hajnali nap.
zuhanni kezd, hűlni akarjon
mosott hold ül ki alkonyatkor.
cseréltünk. te tudod az utat.
ha visszamennék, te vezetsz.
és én tudom a távlatot
ha megint laknád ami volt,
végtelened, valahol
összeállt, kezemben maradt
kontúrként. kéred kulcsodat?
ismered? akarod? üres.

-
Most mind a ketten zuhanunk.
Egy utcán esik az eső.
Almodunkban találkozás.
Emberek sincs. Busz se jó.
Már a zöldben vagyhatok.
Már a pontban verekszel.
Félig szétváltunk és itt
félig elérhetve ott.
Én elengedem vonalad.
Te átöleled vállamat.
Ujjaim gerinceden.
Közben spirálban gurulsz.
Valahol... valahogyan...
összeérünk? biztosan
beékelődve közém
és a szél közé fekszel.
Utolsó ölelés. Szép vagy.
Leszek még? talán. egyszer.

-
Feltaláljuk megint az idő vonatát
egy ideát utazik és jön egy odaát
csigaházamból kifelé
a spirált egyre tágitod
én nyitogatom palotád
minden falat megnyitok
négyzetek közt és körök
között fut egy ütemmel
– sose hull ki, egy-örök
itt mindig vagy és itt vagyok –
közös nyelvünk a tenger

-
ameddig nincs addig ő
mikor van akkor cipő
kar hát nyak haj mozdulat
aztán telik az idő
van együtt ivott tea
alján egy kevés maradt

Jancsó Elemér, a *Nyugat* és Babits¹

Jancsó Elemér Babits műveit már gimnazista korában, azaz 1918–1922 között megismerte. A kolozsvári református kollégium tanárának, Brüll Emánuelnek köszönhető ez, az ő könyvtárában ugyanis megvolt a *Nyugat* minden száma, és megvoltak a folyóiratba dolgozó szerzők műveinek első kiadásai is. Brüll Emánuel kölcsönözte a *Nyugat*-számokat diákjainak, fölkellette érdeklődésüket a modern magyar irodalom iránt. Bár Jancsó Elemér 1922-től Budapesten az Eötvös Collegium diákja volt, Babitsot azonban személyesen csak 1934-ben ismerte meg. Ennek két oka volt. Egyrészt a költő 1926 után betegsége miatt keveset járt a *Nyugat* asztaltársaságához, Jancsó pedig nem akarta otthonában zavarni a folyóirat szerkesztőjét. A másik oka e kései találkozásnak kissé hosszabb történet. Jancsó Elemér 1934 nyarán az otthonról magával vitt jegyzetek alapján Párizsban írt tanulmányt *Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig*² címmel. Ennek a tanulmánynak az előzménye az 1931-ben az *Új arcvonalban*, „tizenkilenc fiatal erdélyi író antológiája” alcímű kötetben megjelent *Az erdélyi magyar irodalom útjai 1918–1931*³ című tanulmánya volt, amely után Jancsót Galál Gábor, Gellért Oszkár és József Attila is biztatni kezdte egy összefoglaló tanulmány megírására. Jancsó tanulmányát a *Nyugat*nak még 1934 végén⁴ megküldte. (Az írás előmunkálatait Jancsó Gellért Oszkárral folytatott levelezéséből⁵ ismerjük). A Babits–Jancsó-levelezésben viszont csak 1935-ben találkozunk a tanulmány kontextusát megvilágító Babits álláspontjával.

Babits Mihály 1935-ben (és valószínűleg 1936-ban) egy levelet és egy levelezőlapot küldött Jancsó Elemérnek.⁶ A levélben két szerteágazó problémakört érint. Az egyik: nagyon fájjalja a Sényi László és a Kemény Zsigmond Társaság által elgondolt romániai felolvasóestek és a magyar és román költők és írók által tervezett biharfüredi találkozó letiltását, a neki és feleségének szóló romániai vízum tilalmát (ekkor szeretne volna meglátogatni Fogarast, s szeretne volna Török Sophie-nak megmutatni fiatal tanárságának kedves helyeit).⁷ A másik: szeretne volna idézni azt a vitasorozatot, amely Jancsó Elemérnek a *Nyugat* 1935. áprilisi számában megjelent, *Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig*⁸ című írása kapcsán az irodalom funkciójáról kialakult. Jancsó kiindulópontja e tanulmányban az volt, hogy a Trianon utáni Erdélyben keletkezett irodalom Ady és a nyugatosok szellemi örökségének tekinthető: „A nagy elváláskor Erdély már nem szegényen búcsúzott el egykori testvéreitől. A megújódott magyar nyelvet kapta örökségként a magyarországi irodalomtól, de elsősorban az új idők küszöbén sírba szálló Ady Endrétől, akinek tragikus életsorsa és költészete mintegy sorsszimbólumává lett az itthon maradottaknak. Ady és a nyugatosok

gazdag szellemi öröksége volt az a kiindulópont, ahonnan az »új irodalmat és új magyar lelkiséget« megteremteni akarók elindultak.” A magyar irodalmi modernség megszületését szokás térben Nagyváradhoz kötni: „Nagyvárad élénk irodalmi élete az egyik kiindulópontja és bölcsője a modern magyar irodalomnak. De úgy Ady, mint a többi jelentős »erdélyi« írók származásukat, szülőföldjüket csupán »drága éknek« tekintették, költői decorumnak, amelyet csak eltávolodva tudtak megszeretni. Juhász, Biró, Emőd, Ady kezdeményezései megtörték a múlt erőinek csökönyös ellentámadásai alatt. Kovács Dezső lapjától eltekintve a háborút közvetlen megelőző évek minden jelentős erdélyi írói csoportosulása Ady szellemének a jegyében történt. Az *Erdélyi Figyelő*, a *Haladás* és később az *Erdélyi Szemle* és az *Új Erdély* minden vidékiességük dacára a *Nyugat* irodalmának és az új magyar irodalom térhódításának voltak a harcosai.”⁹

Babitshoz a *Nyugat*nak szánt tanulmánya tehát Gellért Oszkár közvetítésével jutott el. Ezt követően Babits látogatóba hívta Jancsó Elemért esztergomi házukba. Jancsó Babitsnál tett első látogatása megelőzte tanulmánya megjelenését, azaz mindenképpen 1935 áprilisa előtt történhetett. Jancsó Elemér félt¹⁰ ettől a találkozástól, mert tartott attól, hogy tanulmányának világnézeti beállítottsága vitát szülhet kettejük között, és Babitsnak – az egészségi állapotára való tekintettel – nem akart kellemetlen perceket okozni. A barátságos fogadtatásból kiderült, félelme alaptalan volt. Babits nem rejtette véka alá, hogy Jancsó tanulmányának több tételével nem ért egyet, az írást azonban közlésre érdemesnek tartotta, mert – amint mondta – az erdélyi irodalom megérett a kritikára. Így azzal a lapalji megjegyzéssel került az írás a *Nyugat*ba, hogy a szerkesztők több ponton nem értenek egyet a tartalmával. Babits a találkozó alkalmával érdeklődött Jancsó Elemér bátyja, Jancsó Béla felől, akinek Berzsenyiről, Kemény Zsigmondról írott esszéi Kosztolányinak, Osvátnak és Schöpflinnek is nagyon tetszettek.¹¹ A Jancsó-tanulmány megjelenése után annak szempontjait védő négy cikkkel szemben több mint 18 író, kritikus bírálta az erdélyi irodalomról vallott nézeteinek egy-egy részletét.

A vitaindító tanulmányban Jancsót két szempont vezette: mit jelentett az erdélyi magyarság életsorsában a megelőző közel húsz év „erdélyi” irodalma, továbbá, hogy mi az erdélyi irodalom esztétikai értéke a modern magyar irodalom utolsó harminc évének mérlegén¹² – írja később, a *Nyugat* augusztusi számában a vitacikkre vonatkozóan. Jancsó meg akarta ismertetni a *Nyugat* olvasóival a magyar irodalom erdélyi ágát, tudatosan nem erdélyi irodalmat akart felvázolni. Erre följosította őt az, hogy már évek óta foglalkozott az erdélyi magyarság társadalom- és

szellemtörténetének a megírásával,¹³ a megjelenés előtt álló munkából csak egy összefoglalót kívánt megjelentetni a *Nyugat*ban, amely az erdélyi magyar életet az irodalom közvetítésével mutatja be.¹⁴ Aból a spinozai tételből indult ki, hogy „a dolgokat nem gyűlölni, nem szeretni, hanem megérteni kell”.¹⁵ Az erdélyi irodalom megértését a magyarországi olvasóközönséggel úgy tartja helyesnek, ha annak élettörténetét is megismerteti, majd ezt követi az erdélyi irodalom esztétikai értékének vizsgálata az összmagyar irodalomhoz mérten: „Elkülönülés-e az erdélyi irodalom az általános magyar literatúrától? Bizonyára nem. Ma, tizenhat év után talán még kevésbé, mint eddig. Az erdélyi irodalom sokat hangoztatott transzilván [!] jelszavai ellenére nem más, mint az összmagyar irodalom egyik provinciális elágazása. Magyar irodalom Erdélyben és nem »erdélyi« magyar irodalom. Ha majd irodalomtörténészeink megírják a XX-ik század gazdag magyar irodalmának élettörténetét, bizonyára jelentős szerepet fognak Erdély magyar irodalmának is tulajdonítani. De miként a francia romantika gyökerei Rousseau-ig nyúlnak vissza, a jövő irodalomtörténésze is fel fogja ismerni a közös őst, ami a mai széttagolt magyar lelki területeket valamikor összefogta: Ady Endrét és a Nyugatot.” Jancsó álláspontja teljes mértékben összecseng Babits, Schöpflin és a *Nyugat* álláspontjával.¹⁶ Ez az egyik olyan pontja Jancsó tanulmányának, amelyet a bírálói sem kifogásoltak.¹⁷

A kritikák megfogalmazása előtt azonban fel kell idéznünk röviden a *Nyugat* álláspontját az erdélyi irodalommal kapcsolatban! Schöpflin Aladár a *Nyugat* 1934. január 16-i számában¹⁸ Tolnai Gábor 1933-ban megjelent, *Erdély magyar irodalmi élete* (1933) című könyvéről írva egyetértett Tolnaival abban, hogy „[...] az erdélyi irodalom lokális kiterjedése az ún. »modern irodalomnak«, az [...] új erdélyieknek a modern irodalom ízlés- és formavilága adta az indíttatást.”¹⁹ Tanulmányának konklúziójában megfogalmazta, hogy ami külön értéket termelt az erdélyi irodalom, az már beolvadt az egyetemes magyar irodalomba, az már annak egyenrangú tagja, az erdélyi irodalom elkülönülő jellege csökkent, nincs utánpótlása, mert legfiatalabb erdélyi nemzedék „elfordul az irodalomtól a szociális és kulturális (sic!) munka felé s ma már nem az irodalomban látja az erdélyi magyarság egyedüli kifejezési módját.”²⁰ Érdeklődésük a korábbi nemzedékekkel ellentétben az irodalmi élményről a szociális élményre²¹ fordult át. Schöpflin tanulmányára I. Szemlér Ferenc válaszolt a *Nyugat* 1934. februári számában,²² az első állítást – mely szerint erdélyi irodalom többé nem létezik, mert felolvadt a magyar irodalomban – hibásnak, a másodikat pedig – mely szerint nincs utánpótlása, mert a súlypontot az irodalomról a szociális és kulturális kérdések iránti érdeklődésre fordította át – hamisnak tartotta. Előbbi hibásnak gondolta, mert szerinte az erdélyi irodalom soha nem szűnt meg az

>>>> folytatás a 8. oldalon

egyetemes irodalom része lenni, legfennebb az idő elmosta ezeket a nyilatkozatokat. Az utánpótlás megszűnésének kérdését azért rója fel hamisnak, mert szerinte sem Schöpflin, sem Tolnai nem ismeri azt a generációt, amelyet ő az erdélyi irodalom utánpótlásának tart,²³ a lírában Dsida Jenőt, Varró Dezsőt, Bányai Lászlót, Kiss Jenőt, a prózáirók közül Szenczei Lászlót, Méliusz N. Józsefet, Grandpierre Emilt, Janovics Andrászt, az esszéisták közül pedig Jancsó Elemért és Vita Zsigmondot. Schöpflin válaszáat I. Szemlér Ferenc cikkére a *Nyugat* ugyanezen száma közli: az erdélyi irodalom elkülönülő jellegén azt értette, írta, „[...] hogy volt, vagy akart lenni kialakulóban egy külön erdélyi irodalmi tudat, amely azonban rövid idő alatt elhalványodott. Ez elhalványodás eredménye az egyetemes irodalomba való beolvadás. Azért egy bizonyos regionalizmus élhet tovább.”²⁴ A nem létező utánpótlás kérdésével kapcsolatban rögzíti, hogy nem tagadta az erdélyi fiatal írók jelenlétét, csupán az első nemzedék lendületéhez képest érzett lecsappanást, és felkínálta a fiatal tehetségek számára az irodalom budapesti orgánumaiban való megjelenés lehetőségeit, a *Nyugat* nyitottságát. Ezt követően Babits Mihály a *Nyugat* 1934/23–24., decemberi számában *A Nyugat új korszaka elé* című tanulmányában a folyóirat új szemléletéről írja, hogy érdeklődésük „nem szorítkozhat az irodalom magyar nyelvterületére”, a *Nyugat* nem akar provinciális magyar irodalmat, az egységes európai irodalom szellemében tájékoztatni kívánja a *Nyugat* olvasóit a nyugati irodalmak új eseményeiről, ennek jegyében ismertetni kíván olyan új „témákat, jelszavakat és irodalmi vitákat melyek a külföld folyóirataiban hónapról hónapra fölmerülnek, s melyek az irodalmi élet eleven folyamának hullámai.”²⁵

Így kerülhetett Jancsó tanulmánya is a *Nyugat*ba, pontosan e nyilatkozat után indult a Gellért Oszkárral folytatott egyeztetéssorozat, amelynek során Gellért Oszkár arra is fölkeri Jancsó Elemért, hogy küldjön cikkeket a *Nyugat* számára a román irodalomról. Jancsó Elemérnek az erdélyiség vitáját kirobbantó tanulmányának megjelentetésére tehát a *Nyugat* 1935/4., áprilisi számában kerülhetett sor. A vita főként Erdélyben zajlott, az őt támadó kritikák elsősorban innen érkeztek. A *Nyugat* áprilisi számát követte elsőként Makkai László kritikái – Schöpflin szerint „ingerült hangú és kötekedő”²⁶ – hozzászólása az *Erdélyi Helikon*²⁷ májusi számában. A vita az erdélyiek részéről valóban személyeskedő, de a maguk korában fontos véleményeken felül a *Nyugat* szerepének a fontosságát is igazolja. Makkai László alábbi nyilatkozata állásfoglalásra készíti a *Nyugat* szerkesztőjét, Babits Mihályt és kritikusat, Schöpflin Aladárt is. Makkai szerint: „Mindenkinek jobb lett volna, ha ez a cikk nem jelenik meg, de főképen nem a *Nyugat*ban, mert így nem titkolhatjuk el a gyanút, hogy bizonyos szempontból a fenti megállapítások »kapóra jöttek« az erdélyi irodalommal újabban

Érzés

nem éppen rokonszenvező folyóiratnak. Igazságos kritika ellen borzolódni gyengeség lenne. De a *Nyugat* saját esztétikai elveit tagadta meg, mikor ezt a nézőszöveget minden megjegyzés nélkül a leközlés által szentesítette. Tantaene animis caelestibus irae? Szomorú, hogy az elfogultság ekkora kritikátlanságra indíthatja a tárgyilagosságára büszke *Nyugat*ot.”²⁸ A *Nyugat* 1935. júliusi száma Schöpflin Aladár válaszáat közölte a *Helikon* cikkére. Schöpflin Jancsó cikkét jóhiszemű és igazságos írásnak tartotta, jelezve, nem tudja magát teljesen azonosítani Jancsó írásával, annak egyoldalúsága miatt. Schöpflin ugyanitt arra is figyelmeztetett, hogy az erdélyi irodalom kinőtt a „babusgatások” köréből, az „immár a magyar irodalommal egyenrangú tényező”, megérett arra, hogy a kritika legmagasabb mércéjét alkalmazza vele szemben. Jancsó Béla az *Erdélyi Fiatalokban*, alcíme szerint: „A romániai új magyar nemzedék folyóiratát”-ban, kritikusi higgadsággal fejtette ki a véleményét a *Vadák az erdélyi magyar irodalom ellen*²⁹ című tanulmányában testvére írása kapcsán. Jancsó Béla azzal a szándékkal írta meg észrevételeit, hogy Jancsó Elemér – akitől az erdélyi magyar irodalom történetének megírását várta – megírandó művének szempontjaiban olyan hibát ne vétsen, ami az erdélyi irodalmat esetlegesen hibás értelmezésnek tenné ki. Jancsó Béla kritikája öccsének esztétikai és szociológiai szempontjai ellen szól. Rámutat arra, hogy helytelen az erdélyi magyar lírát tárgykörök szerint csoportosítani, mert egy költő sajátos arcát nem a vers témája, hanem a vele szembeni magatartás mutatja meg. Az ellentmondások számbavétele után testvére érdemének tarja, hogy „[...] az irodalmat nem az életől elvonatkoztatva, hanem annak szerves jelenségeként óhajtja tárgyalni, s rajta keresztül [kívánja] az egész erdélyi élet szintézisét adni.”³⁰ Tanulmányának hibáját az irodalom társadalmi szerepének félreértésében látja. Szerinte Jancsó Elemér azt sugalmazza, az irodalom találon megoldást az emberek problémáira, holott az irodalom társadalmi funkciója nem a társadalmi problémamegoldás, hiszen az a társadalom, a politika feladata kell, hogy legyen, az irodalom társadalmi funkciója a problémák láttatása, esetleg lelki fogódzók megfogalmazása. Jancsó álláspont-

ja annak a nemzedéknek a véleményével azonos, amelynek tagjaként ő is „belépett” az irodalomról való diskurzusba, az 1929-ben fellépő *Új arcvonal* nemzedékével. Az erdélyiség talán legjellegzetesebb jegye a korban – ahogyan erre Boka László is utal – az irodalom közös tapasztalatokat és törekvéseket is megjelenítő »írói misszió« és »hivatás« jellegének az elsődlegessége, a társadalmi tett lokális szükségességének elsőbbsége.³¹ Jancsó ezt mondja ki, hogy „Az erdélyi irodalom éppen a szociális feladatokra ismeréssel válhatik igazi hatóerővé, de ehhez valóságsszemlélés és romantikamentes erdélyiség szükséges.”³² Jancsó valóban nem a társadalmi problémák megoldását sürgette, félreértelmezték állításait, a „való élet fájó és mindnyájunkat égető problémák művészi feldolgozásán át”³³ látta megvalósulhatónak azt az erdélyi irodalmat, ami erdélyi és valóban irodalom, ez állíthatta volna helyre a közönség és írók egymásra találását Erdélyben.

Babits a *Nyugat* augusztusi számában *Könyvről könyvre* című rovatának *Az én erdélyiségem*³⁴ című írásában lezárja ezt a vitát, Jancsó Elemérnek is megadva a viszontválasz lehetőségét a lap *Disputa* rovatában.³⁵ Babits Schöpflin cikkét megerősítve furcsállja azt a tényt, hogy a magyarországi kritika csak óvatosan mer ítéletet alkotni az erdélyi irodalomról, majd Schöpflint megerősítve vizsautasítja azt a Makkai László részéről elhangzott vádat, hogy a *Nyugat* „nem rokonszenvezne az erdélyi irodalommal”.³⁶ Babits nem kritizálja a transzilvanizmust, de nem tartja irodalmi fogalomnak, mert azt történelmi szükségszerűség hozta létre, tehát elsősorban történelmi fogalom. Elismeri, hogy létezik az irodalomban egy külön erdélyi öntudat – amellyel Jancsó a már tárgyalt doktori értekezésében foglalkozott is –, de az megelőzi a transzilvanizmus fogalmát. Jancsó tanulmányának azon szempontjához, amely a társadalmi hatás vizsgálatát jelenti, nem kíván hozzászólni, de megvédi Jancsó írását azzal, hogy a magyar kritika ellen – bármilyen jó színvonalon megírt cikkek legyenek is – nem foghatnak össze az írók. A Jancsó-vita beágyazódását a magyar irodalmi modernség történetébe Babits két évvel korábbi helyzetjelentésével magyarazzuk: „Az éra változott, új nemzedék nőtt fel, melynek szemeiben élet és cselekvés tudók fordulnak a Szellem ellen; csupa homo moralis nyüzsög körülöttünk; a l'art pour l'art-nak »rossz sajtója van«; az esztéta »gúnyszó lett«. Mi tájékozatlanul néztünk körül, [...] s hosszas tanulmányokban kutattuk a válság okait s természetét. A »Korszellem« túlment rajtunk és ellenünk fordult.”³⁷ Babits bejegyzése az 1930-as évek első negyedében azzal vet számot, amikor a „történi történelem szépségelvű szemlélése helyett az abban való aktív, morális alapú részvét vált történeti szükségé.”³⁸

Jancsó a vita summázataként hangoztatja,³⁹ a társadalmi hatás vizsgálatához érdemben Reményik szól hozzá *Társadalmi funkció* című írásában.⁴⁰ Az irodalom társadalmi funkciójának jancsói értelme-

zése a Reményik-kritika által kap hangsúlyt, és ad alkalmat a magyar irodalmi modernség szempontjából is releváns tényezők felmutatására. Reményik kifogásolja Jancsó *transzilvanizmus-szkepticizmusát*, és az állítja, hogy „[...] egy kicsivel több »szeretetet« talán mégis megérdemelt volna ez a szegény erdélyi magyar társadalmi funkció [...]»⁴¹ Ez a társadalmi funkció Jancsó szerint – az erdélyi irodalom és az erdélyi magyarság életsorsának összekapcsolása – közhelyszerűvé vált, ⁴² Reményik ezt sérelmezi, a „nemzetmentés”, „megváltás” viszont nem a költő, a költészet feladata. Az irodalom társadalmi funkcióját – és egyben a költők hozzájárulását ehhez – Reményik abban látta, hogy „[...] enyhülést nyújtottunk, javulást eszközöltünk, túrhetőbbé tettük az életet, mert kifejeztük a nyomorúságot, szavakba foglaltuk a némaságot, s ezzel könnyet töröltünk, vigasztalást nyújtottunk, erőt adtunk a mindennapi élethez [...]»⁴³. A katarzis által. Reményik úgy értelmezi, hogy Jancsó cikke megvádolja az erdélyi irodalmat, hogy „[...] a mi irodalmunk nemcsak negative bűnös, mulasztásai által, hanem positive is, mert öntudatlanul – vagy talán szántszándékkal is –, önmaga »virágzásával« eltakarta a romot és az állandó romlást, befelé és kifelé egyaránt elterelte a figyelmet az igazi erdélyi magyar tragédiáról, »föld, ház, tőke, iskola, nyelv« pusztulásáról»⁴⁴.

(Folytatása következő lapszámunkban)

Jegyzetek

- ¹ A szöveg előadásváltozata elhangzott Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2019. december 9-én megrendezett, *Salakos szesz tölcserrel és szűrőpapírral* című műhelykonferencián a Babits-kritikai kiadások filológiai és textológiai kérdéseiről.
- ² Jancsó Elemér: Erdélyi irodalmi élete 1918-tól napjainkig. *Nyugat*, 1935/4., 283–298.
- ³ Jancsó Elemér: *Az erdélyi magyar irodalom útjai. 1918–1931*. Új arcvonal. Tizenkilenc fiatal erdélyi író antológiája. Cluj–Kolozsvár, 1931, 67–83.
- ⁴ A *Nyugat* 1934. évi decemberi számában jelent meg Babitsnak A *Nyugat új korszaka elé* című tanulmánya, amelyben kifejti, hogy a folyóirat folyamatos megújulásának titka az volt, hogy sohasem rendezkedett be „generációs alapon”, így soha nem egy korosztály, hanem a „nemzet kulturális lelkiismeret” kívánt lenni. A megújuló *Nyugat* céljai közé sorolja ekkor a folyóiratnak „az idők dialektikájába” való bekapcsolódását, ezért tevéik szerint több anekdotának és disputának is helyt kívánnak adni a lapban, amelyek a „[...] Szellem korszerű problémáit vetik fel és vitatják meg.” Mindezek mellett – írja Babits – a *Nyugat* érdeklődése nem szorítkozhat a magyar nyelvterületére, mert nem provinciális irodalmat akar, hanem az egységes európai irodalom szellemét kell szem előtt tartania. *Nyugat*, 1934/23–24., 517. Jancsó 1935-ben a *Nyugatban* megjelent vitacikke tehát a folyóirat programjába illeszthető, ez azt is megmagyarázza, hogy Jancsó tanulmánya miért éppen a *Nyugatban* jelent meg.
- ⁵ OSZK kéziratár, Jancsó-hagyatéka, Fond 399/G-I jelzetű doboz., Melléklet 1.
- ⁶ Az alábbi levél, illetve levelezőlap, melynek jelzete OSZK Kéziratár, Fond 399, Jancsó Elemér hagyatéka, A-B jelzetű doboz, a *Babits Mihály levelezése 1934–1936* című, a Magyar Napló Kiadónál megjelenés előtt álló kötetben olvasható. A kötet s. a. r. Horváth Réka, Haász Gabriella. [A kritikái kiadás megjelent és megjelenésre váró kötetekben és ebben az írásban is *betűhíven* közöltük és közöljük a leveleket.], Melléklet 2.
- ⁷ Babits Mihály: *Biharfüred. Egy meghíúsult író találkozás néhány dokumentuma*, szerk., vál., s. a. r. Téglás János, Bp., 1990.
- ⁸ *Nyugat*, 1935/4., 283–298.

- ⁹ Jancsó Elemér: Erdélyi irodalmi élete 1918-tól napjainkig. *Nyugat*, 1935/4., 283–298., <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00591/18575.htm>
- ¹⁰ Jancsó Elemér: Babits és az erdélyi irodalom. *Utunk*, 1971/32., 2.
- ¹¹ Ekkor került szóba köztük a már jegyzetben idézett biharfüred-i „hídverés”, a román és magyar írók találkozója is. Babits fiatal erdélyi írókról is érdeklődött, arra is kérve Jancsót, segítsen kapcsolatot teremteni fogarasi román diákjaival is. Jancsónak is elmondta, mennyire szeretné még látni Fogarast.
- ¹² Jancsó Elemér: Néhány szó a „megtámadott erdélyi irodalomról”. *Nyugat*, 1935/8., 136.
- ¹³ Levelezésükből tudjuk, hogy a későbbiekben erről Babitscsal – személyes találkozó keretében – egyeztetni kívánt. Vö. *Babits Mihály levelezése 1936–1939*, s.a.r. Horváth Zsuzsa, Karácsony Szilvia, Bp., Magyar Napló Kiadó, megj. előtt., Melléklet 3.
- ¹⁴ Ez tehát egy rész lett volna abból a szintézisből, amelynek eredeti kézírata mindmáig nem került elő, pedig Pomogáts Béla professzor visszaemlékezése szerint ő még 1971-ben látta azt Jancsónál.
- ¹⁵ Jancsó Elemér: Erdélyi irodalmi élete 1918-tól napjainkig. *Nyugat*, 1935/4., 283–298., 283.
- ¹⁶ Az erdélyi irodalomról megjelent tanulmányai okán említenünk kell Tolnai Gábor véleményét is, aki tanulmányának megírása során kapcsolatban állt Jancsóval, sőt, már 1931-ben kérte Jancsónak az *Új arcvonalban* megjelent írását, 1933-ban ismételt megtezt ezt, 1935-ben pedig Jancsónak *Az erdélyi líra tizenöt éve* című munkáját kérte. Tolnai Gábor könyve, az *Erdély magyar irodalmi élete* 1933-ban jelent meg Szegeden. Esméik találkozásának magyarázatát jól megvilágítják az OSZK Kéziratárában lévő, Fond 399 T-V jelzetű doboz Tolnai Gábor Jancsó Elemérhez írott sorai. Melléklet 4.
- ¹⁷ Rózsafalvi Zsuzsanna Schöpflin monográfiájában utal arra, hogy Schöpflin Jancsóhoz hasonlóképpen vélekedett. Schöpflin a kérdést Tolnai Gábor *Erdély magyar irodalmának* a megjelenése kapcsán írt kritikájában fejtette ki. Vö. = Rózsafalvi Zsuzsanna: *A portré alakvariánsai Schöpflin Aladár életművében*, Bp., Ráció Kiadó, 2013, 215.
- ¹⁸ Schöpflin Aladár: Erdélyi irodalom. *Nyugat*, 1934/2., 109–110.
- ¹⁹ Vö. Uo.
- ²⁰ Uo.
- ²¹ A szociális élményen azt értjük, hogy az irodalomról szóló kérdésfelvetések nagyrésze 1929-től az irodalomnak társadalmi funkciót tulajdonít, az irodalom feladata a társadalmi létproblémák ábrázolása, sőt, hogy megoldásokat találjon az erdélyi magyarság sorsproblémáira. Jancsó például az erdélyi történelmi regényt azzal a kritikával illeti, hogy íróink elmenekülnek a történelmi múltba a társadalmi problémák láttatása helyett.
- ²² I. Szemlér Ferenc: Az erdélyi irodalom jövője. Válasz Schöpflin Aladár cikkére. *Nyugat*, 1934/4., 234.
- ²³ Uo., I. Szemlér Ferenc szerint az erdélyi írók közül azok, akik az egyetemes magyar irodalom részévé váltak, főként abba a korosztályba tartoztak, amelyik a magyarországi viszonyok szerint még fiatalnak számított és a modern magyar irodalom második nemzedékét jelentette, amely a magyarországi harmadik nemzedék fellépésével egy időben, 1929-ben lépett az irodalmi köztudatba. Annak okát, hogy ezt a nemzedéket Magyarországon a bírálók még nem ismerték, abban látta, hogy a magyarországi folyóiratok zárva álltak előttük.
- ²⁴ Schöpflin Aladár: Válasz. Szemlér Ferenc: Az erdélyi irodalom jövője. Válasz Schöpflin Aladár cikkére. *Nyugat*, 1934/4., 234.
- ²⁵ Babits Mihály: A nyugat új korszaka elé. *Nyugat*, 1934/23–24., 517.
- ²⁶ Schöpflin Aladár: Erdélyi irodalom. *Nyugat*, 1935/7., 1–4.
- ²⁷ Makkai László: Magyar Lapszemle. *Erdélyi Heliikon*, 1935/5, 379–381.
- ²⁸ Uo., 380.
- ²⁹ *Erdélyi Fiatalok*, VI. évf., 1935, nyári szám, (2. negyed), 43–52.
- ³⁰ Mikó Imre: Jancsó Béla irodalmi hagyatéka. In Jancsó Béla: *Irodalom és közélet. Cikkek, tanulmányok, esszék*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973, 109.
- ³¹ Boka László: Kánonok metszéspontjain: érték/határ/érték. Gondolatok az erdélyi irodalom önreflexív stratégiáiról, helyzetértelmezéseiről, kánonmodelljeiről. In Uő: *Egyszólamú kánon? Tanulmányok és kritikák*, Bp., Gondolat Kiadó, 2012, 94–95.

- ³² Jancsó Elemér: Néhány szó a megtámadott erdélyi irodalomról. *Nyugat*, 1935/8., 137–138.
- ³³ Uo.
- ³⁴ Kötetben megjelent ugyanezen címmel. Babits Mihály: *Írók a két háború közt*. Bp., Nyugat Kiadó, 1941, 155–163.
- ³⁵ Jancsó Elemér: Néhány szó a megtámadott erdélyi irodalomról. *Nyugat*, 1935/8., 136–140.
- ³⁶ Babits Mihály: Könyvről könyvre. *Nyugat*, 1935/8., 71–75.
- ³⁷ Babits Mihály: Könyvről könyvre. *Nyugat*, 1933/2., 125–128.
- ³⁸ Finta Gábor: Babits és a modernség választójai. In Uő: *Próbajárat: Válogatott tanulmányok, kritikák*. Bp., Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2016 (MIT füzetek), 233–247.
- ³⁹ Jancsó Elemér: Néhány szó a „megtámadott erdélyi irodalomról”. *Nyugat*, 1935/8., 136–140.
- ⁴⁰ Reményik Sándor: „Társadalmi funkció”. In Uő: *Képzőművészet. Írók, művek, viták 1918–1941*. s.a.r. és bevezető tanulmánnyal írta Dávid Gyula, Kolozsvár-Budapest, Polis – Luther Könyvkiadó, 2007, 497–501.
- ⁴¹ Uo., 498.
- ⁴² „[...] vagyis az a hit, hogy a művészet »megváltja« a pusztulástól azt a nemzetet, amelyiknek szól. Az irodalomnak az életre való döntő befolyását nemcsak az erdélyi írók maguk, de a »transzilván« irodalom pesti hívei is eltűzölték. Így jött létre az a ferde felfogás, hogy az erdélyi magyarság sorsa nem is olyan tragikus, mert hatalmas irodalma, gazdag szellemi élete van. Ez a felfogás annál inkább hódít, minél nagyobb sikereket érnek el Pesten Erdélyi írói. De a dolgokat közelről szemlélők itten is látják, hogy az irodalom mindössze néhány száz embernek »szívügye«. A legjobb erdélyi könyvet sem olvasta el 8-10 ezernél több ember, de átlagjában egy-egy regény 1000–2000 ember kezében fordul meg. A nagy magyar »tömegek« és az »egész erdélyi magyarság«, amire írók és politikusok oly szívesen hivatkoznak, a »saját« »önálló« szellemi életét legtöbbször még hírből sem ismeri. Az irodalomnak »nemzetmentő« szerepe tehát távolról sem olyan, mint ahogy azt egyesek képzelik és beállítani próbálják. És vajon ellenérv-e az, hogy más népeknél sincs másképp? Hogy a románok írók és olvasók tekintetében talán rosszabbul állanak? Bizonyára nem! Az irodalom döntő társadalmi szerepét illetőleg az erdélyi olvasók és kultúrretek nagy többsége kezdettől fogva pesszimistikus állásponton volt, de ez a negatív pesszimizmus határozott formát öltött az ifjúság állásfoglalásában, mely életprogramjából eleinte tudatosan ki is hagyta az irodalmat. És bár e helyzet valamit változott az utóbbi időkben, az új erdélyi magyar nemzedék óriási többsége a ki se iktatja, a kisebbségi élet megoldandó problémái között másodsorba helyezi »saját« irodalma támogatását és »fajfentartó« szerepét. Az irodalom mellékes szerepét jól láthatjuk a románok magatartásából is, akik uralmuk alatt szellemi életünk szabadságát eddig lényegesen nem korlátozták. Sőt az erdélyi irodalom nem egyszer részesült »hivatalos« elismerésbe is és továbbfejlődését semmi sem gátolta. De ugyanakkor ugyanazok a román vezetőrétegek, amelyek nem láttak »veszélyt« Erdély kiterbelésedését magyar irodalmában, annál inkább támadtak mindent, ami valódi és társadalmat formáló, fenntartó erő: föld, ház, tőke, iskola, nyelv. A román írók és kultúrpolitikusok állandóan hangoztatott megértő nyilatkozataiban részint azért is dicsérték az erdélyi magyar irodalmat, mert tőle egy Budapesttől elszakadt, attól eltávolodott magyar szellemiség kialakulását remélték. És nem támadták román részről az erdélyi irodalmat azért sem, mert annak nagy része nem a jelen Erdélyével, hanem a »régmúlt« Transilvániával foglalkozott. A kisebbségi élet mindenkor sérelmeit, sorstragédiáit alig dolgozta fel egy-két írónk és a jelenlét való elégtelenséget legtöbbször a történelmi regény meséjébe burkolta, vagy elrejtette a szimbolikus líra bársonyköpenyébe. Az élet és az irodalom tehát e téren is más és más síkon mozogtak, és a két sík csak néha és rövid ideig haladt párhuzamosan egymás mellett. Az erdélyi magyar ifjúság nagy részének egyik legértékesebb felismerése az irodalom helyes szerepének meglátása a társadalmi összefüggések nagy hálózatában.” Jancsó Elemér: Néhány szó a „megtámadott erdélyi irodalomról”. *Nyugat*, 1935/8, 139–140.
- ⁴³ Reményik Sándor: i. m., 499–500.
- ⁴⁴ Uo., 499.

PAVILON 420

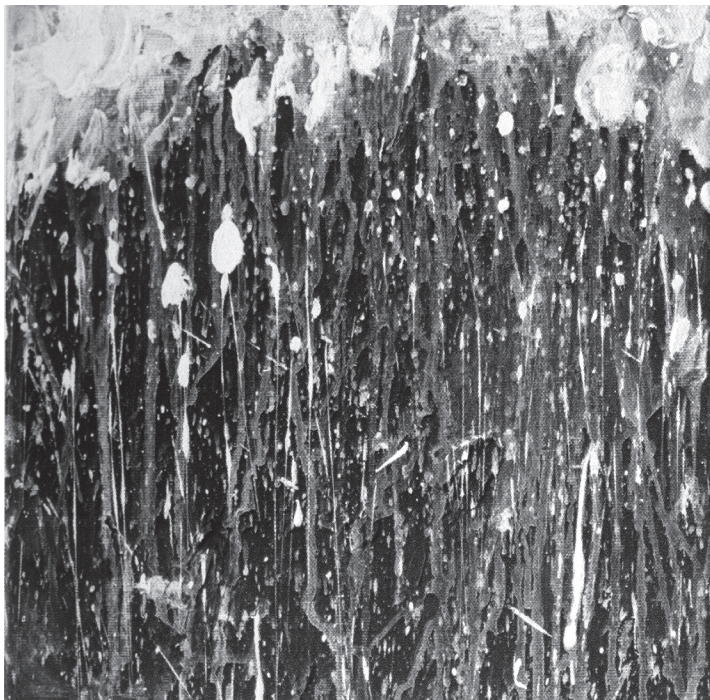
102

– szerkeszti Horváth Benji

DEZSŐ KATA

Panelerdőre néző erkélyen dohányozni naplopás*

*fél háromkor amikor nincsenek saját szavaink
a globális hangzavarban most is megelőznek
talán egy templom földemje alatt
vagy egy irodában
vagy egy vécébe hajolás közben
hiába akarod azonnal mondani
nem a mindtől
magadtól veszed el a sorokat*

Emlék I

*fél háromkor amikor a napfény átvág a felporló csöndeken
és orron át légzés
és narancsszín
hieroglifák
ahogy a kulcscsont gödrébe indul
a test első felfedezője
a nyelv
a csillogás után*

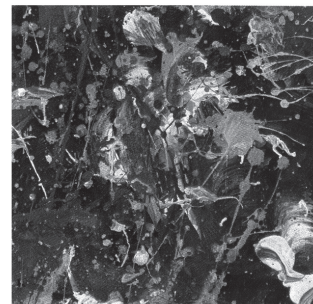
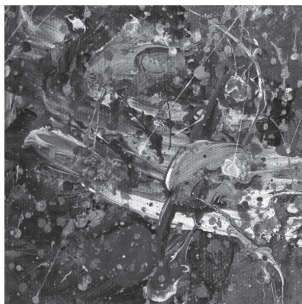
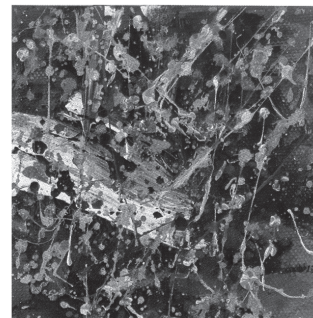
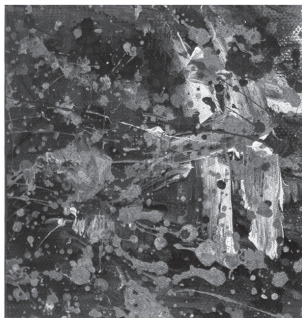
*naplopás mint bizalmatlankodni pszichiáteremmel
Dr. Szilviával a sokadik elvonón
pedig csak nem hiszi el
hogy a spé Heinekennel a legjobb
és úgyse fogja kipróbálni*

*megmarad médiumnak
a
józanság
és
a
hiteles
tértés között*

*És hogy mit vesznek el most
– utolsó bunkerünk robbanó világok között –
nem látja senki előre
mennyi marad legszebb álmokat viselő matracainkból
– mikor még boldog volt az ember
és dobozos cigarettával időzött
esti hajléktalanok padjainál –
mennyi az éhező cinegéből akik utoljára néznek
az ablakodnál ülsz
elfésülöd hajadban az előző napi szagokat*

*és lopod a napot a tizes tetején
vizes palackokat dobálsz
belegondolsz milyen talán hideg fém íz
a betonon szétloccsanás
és esés
közben pont ez a plakáton
mielőtt koppanás
utoljára árvácskák és nárciszok közé
a testben az erős vér
a csillogás*

* ez az új rendelet

Kompozíció

DÉNES ANITA

Van egy kocsmá

Van egy kocsmá a városban, amit csak azok találhatnak meg, akik már tudják, hol keressék. Apró, macskaköves utcák, egymásra boruló háztetők rejtekében bújik meg; egy mocskos falú kapualjban meredek lépcső vezet egy félhomályos pincébe, ez a bejárat. Házzám nincs, és talán soha nem is volt.

Akármikor lépsz be a kocsmába, soha nem fogod üresen találni. Ez a kocsmá nem az új látogatókból, hanem a törzsvendégekből él, és ők mindig ott vannak. Amikor benyit, egy pillanatra mindenki elhallgat majd és végigmér: a tekintetük szinte szűrni fog, ahogy rád nehezedik, de ki kell állnod a mustrát, ha beljebb akarsz lépni. Mosolyoghatsz, ha szeretnél, de ne szólj senkihez, ne nézz senkit egy másodpercnél tovább. Ha a vendégek visszafordulnak az asztalukhoz, és a beszélgetés halk zszibongása újra betölti a levegőt, az lesz a jel, hogy bemehetsz.

A csapos alacsony, halk szavú férfi. Szakállá van, szelíd mogyoróbarna szemei, és sötét bőre – úgy gondold, közel lehet, de bármilyen nyelven szólhatsz hozzá, hibátlanul, akcentus nélkül fog felelni. A tekintete fáradt, de a modora kifogástalan. Bármit rendelsz, azonnal kihozza, még ha valami bonyolult ital-költeeményt kérsz is, amit órákig tartatna elkészíteni.

Ha megszokod a kocsmá félhomályát, körülnézhatsz, de csak óvatosan: ne vegye észre senki, hogy figyeled őket. Az egyik sarokban két fiatal nőt fogsz látni, akik egy-egy pohár bor mellett, csendesen beszélgetnek. Időnként az egyik felemeli a pohárát, kortyol belőle; fintorog, de nem kér másikat a szelíd tekintetű csapostól. Mindkettejüket valami sápadt ragyogás övezi, ami szerinted a felettük lógó magányos, légyiszkos villanykörtéből árad, de ahhoz mintha túl tiszta, túl ezüstös lenne. A két nő nagyon hasonlít egymásra; egy pillanatra elgondolkodhatsz, hogy talán ikrek, de az egyiknek szőke a haja, a másikonak fekete. Hogy festett, az meg sem fordul a fejében – nem olyanak tűnnek, akik festenek a hajukat. Ha fülelsz kicsit, meghallhatod, hogy mindketten Zorjának szólítják egymást, de néha az egyik Danicát mond Zorja helyett. Nem érted az egészet.

Ha elég sokáig figyeled a két Zorját, előbb-utóbb láthatod, ahogy belép a kocsmába egy délceg vállú, de megtört, karikás szemű férfi. A két Zorja feláll, kissé fejte hajt előtte, ahogy letelepszik az asztalukhoz. A ragyogás egy pillanatra felerősödik, hogy már azt hiszed, káprázik a szemed: pislogsz egyet, és mire újra rájuk nézel, már csak a villanyfényt fogod látni. A két Zorja tiszteletteljesen, már-már alázatosan viselkedik a megtört tekintetű férfival, akit Dazsdbognak szólítanak. Munkáskabát

van rajta, mésztől és salaktól mocskos. Ő is bort rendel, és egy hajtásra kiissza, aztán összerázkódik. Megkérdezi a két Zorjától, hogy Szimargl rendben van-e, és amikor igenlő választ kap, bólint, aztán elnéz a két nő feje fölött, csendben – többet nem szólal meg. Nemsokára feláll és kimegy; nem néz vissza. A két Zorja szomorúan néz utána.

A pultnál örökké egy férfi ül, egy korsó sör mellett, ami – ha elég közel hajolsz hozzá, bár ez nem tanácsos, megérezheted – furcsa, édes illatot áraszt. A férfinak erős, acélos arcéle és ugyanolyan megtört tekintete van, mint talán a csapost kivéve mindenkinek a kocsmában. Hogy hány éves, nem tudnád megmondani – huszonöt és ötvenöt között akármennyi lehet. Néha kortyol a söréből, vagy sóhajt egyet halkán, mintha nem akarná, hogy bárki hallja, de erőteljesen, mintha valami nagy-nagy bánatot adna ki magából. Ha elfogy a söre, felemeli a korsót és pár centi magasról visszaejti a pultra, hogy a koppanás visszhangot ver a kocsmá csendjében; az utcáról ilyenkor néha mennydörgést hallani, még ha szép idő is van odakint. A csapos elnézően mosolyog, elveszi a férfitől a korsót, újratölti egy apró, nagyon réginek látszó hordóból, és egy „Tessék, Zalmoxis” kíséretében visszadja neki. Egy pillanatra eltűnődhetsz a furcsa néven, de ne kérdezz rá. Zalmoxisról azt suttogják, hogy valaha hirtelen haragú férfi volt, mielőtt kihunyt a szemében a fény.

Talán a legfurcsább jelenség a kocsmában egy görnyedt öregasszony, aki az egyetlen, örökké nyitott ablak mellett üldögél. Ha közel mész hozzá, a hajadat meglebbenti a huzat, ami még szélcsend idején is be szokott fújni az apró ablakon. Fejkendő, ezerráncú fekete szoknyát visel, amit lobogtat a szél: az ember a külseje alapján falun képzelné el a templom előtt ülve, nem pedig egy sötét, örökké füstszagú kocsmában. De nehogy megemlítsd ezt előtte! Rettenetes a dühe, ha valaki templomot emleget neki. A csaposra haragosan néz, ahányszor újabb adag itallal közelít feléje, pedig a csapos mindig a legnagyobb tiszteletet mutatja iránta: Szél anyának szólítja, mintha rokonok lennének, kedves mosollyal letörölgeti körülötte az asztalt, leteszi elé a csészét vagy a poharat, vigyázva, hogy ne érjenek egymáshoz a kezeik. Az öregasszony ilyenkor morog valamit a bajusza alatt, és látszik, hogy próbálja a csapost levegőnek nézni.

Ha elég sokáig ülsz a kocsmában, láthatsz még más furcsa alakokat is: hajlott hátú, hófehér hajú öregeket, erős tartású, szép arcú fiatal férfiakat, gyönyörű nőket. Csak egyvalami közös bennük: mindegyikük tekintetéből ugyanaz a reménytelenség árad. Mormogva beszélnek a csapossal, nem néznek a szemébe, ideges mozdulattal hajítják a pénzt a bárpultra. Van, hogy valamelyikük elfelejt fizetni, de a csapos soha nem szól, csak szelíden megcsóválja a fejét, és engedi, hogy menjenek.

Ha eléggé kicsodálkoztad magad, ideje, hogy te is kérj valami italt. Allj

nyugodtan szóba a csapossal, amíg a rendeléset készíti: ő az egyetlen a kocsmában, akin látszik, hogy nem bánja a közeledéset. Ha belesel a háta mögött a félig nyitott raktárajtón, megláthatsz még pár férfit odabent: mind sötét öltönyben ülnek, kényelmetlen, fröcscsöntött műanyag székeken; cigarettáznak és keménykalapot viselnek, amelyek karimája furcsán fénylik a gyenge villanyfényben.

Ha szeretnél, megkérdezheted a csapost, hogy kicsodák a férfiak. Nem fog érte haragudni.

– Édesapám rendelte ki őket a védelmemre – mondja. – Tudja, az övé a kocsmá, és nem akarta, hogy bajba keveredjek.

Bólogathatsz, vagy elgondolkodva figyelheted a sötét tekintetű, keménykalapos férfiakat a raktárban.

– Ne haragudjon, hogy ezt mondom, de kicsit... maffiózó külsejük van – mondhatod, csak félig tréfálva. A csapos hátravetett fejjel nevet majd, de gyorsan abahagyja, amikor meglátja a rámeredő tekinteteket a kocsmá minden sarkából.

– Hát igen – mondja, még mindig mosolyogva. – Muszáj félelmetesen kinézniük, a szakmájukkal jár. De amúgy higgye el, hogy nagyon rendes... személyek.

Az egyik férfi kissé hátrahajtja a fejét, ahogy rád néz. Egy pillanatra megdermedsz, ahogy mintha két lehunyt szem látnál a homlokán, a rád szegeződő szempár fölött – aztán a férfi elfordítja a fejét, és rájössz, hogy csak a kalap árnyéka csapta be a szemedet. Idegesen félrenezel, és folytatod a beszélgetést; esetleg kortyolsz az italodból, amit a csapos az előbb tett le eléd.

– Ön az édesapja kedvéért jött ide dolgozni? – kérdezed.

– Nem, inkább fordítva – feleli a csapos elgondolkodva. – Amikor elmondta, hogy megalapítja ezt a kocsmát, azonnal rájöttem, hogy itt szeretnék dolgozni, pedig ő nem örült neki. De végül csak beleegyezett.

– Ő – mondod majd, és rájössz, hogy kezd érdekelni a történet. – Volt ennek valami oka?

A csapos olyan halkán fog felelni, hogy szinte nem is érted.

– A vendégek – mondja. – Az ő kedvéért jött létre ez a kocsmá.

– Általában fordítva szokott lenni – mondod csodálkozva. – Előbb a kocsmá lesz meg, aztán elkezdenek jönni a vendégek.

– Tudom – mondja a csapos, és elmélyülten törölget egy poharat –, de ez egy különleges eset volt. Ezeknek az embereknek... szükségük volt egy helyre, amit a sajátjuknak nevezhetnek. Olyan elveszettek voltak. Ezért akartam én is idejönni – hogy legyen legalább egyvalaki, aki még mindig törődik velük. De azt hiszem, nem sikerült... – A következő mondata nagyon meglep majd. – Azt hiszem, gyűlölnék minket.

– Hogyhogy? – kérdezed elképedve, és a csapos vállat von.

>>>>> folytatás a 12. oldalon

– Nem szívesen mondom, de az a helyzet... szóval valamilyen szinten az én meg az apám hibája, hogy idejutottak. Jóvátenni már nem lehet, de azt reméltük, egy kicsit talán tudunk segíteni rajtuk. Nem így akartuk ezt az egészet.

Talán ekkor kezd majd el zúgni a fejed. A megtört tekintetű emberekre gondolsz, a befolyásos apára, aki kocsmát alapít és testőröket küld a fiához; és sötét képek kezdenek kavarni az elmédben. Kila-koltatások, illegális manőverek. Maffia – újra ránézel a férfiakra a raktárban, és most már bánod, hogy megemlítetted a gyanúdat a csaposnak. Felhőrpinted az italt és menni készülsz, közben meg akarsz fogadni, hogy többet nem teszed be ide a lábad, de a csapos közbeszól:

– Máris menni készül?

Kinyögsz valami kifogást bekapcsolva felejtett gázsütőről, elfelejtett kutya-sétáltatásról, ami éppen eszedbe jut; abból, ahogy a csapos szelíd gúnnnyal rád néz, megérted, hogy átlát rajtad. De nem szól semmit.

– Majd azért nézzen még be hozzánk, mindenkit szívesen látunk – csak ennyit mond. Úgy érzed, valamit muszáj válaszolnod, de semmi udvarias nem jut az eszedbe, annyira ideges vagy. Csak ennyit tudsz kinyögni:

– Mondja, mi a neve?

A csapos elmosolyodik, felemeli a fejét és a szemedbe néz, és a tekintete hirtelen nagyon öreggé válik.

– Yeshua.

Micsoda emberek

A lány alacsony volt, barna hajú, barna szemű, és halálra rémült.

– Kérem – suttogta a csaposnak, és a tekintete ide-oda járt az ivóban, mint egy ketrecbe zárt állaté.

A csapos felnézett. Magas, pocakosodó, ritkás szőke hajú férfi volt, kötenyt viselt, a feltűrt ingujjából vastagon szőrös alkar lógott ki. Félig a pult alá volt hajolva, onnan nézte a viharvert falpra támaszkodó lányt, ahogy a mosogatógépet pakolta tele fél kézzel – a másik kezét ő is a pulton nyugtatta.

– Mi tetszik? – kérdezte.

– Kérem – ismételte a lány. – Követ engem egy ember, és azt hiszem, bántani akar, már vagy egy órája jár a nyomomban.

– Na és én mit csináljak? – kérdezett újból a csapos. Türelmes ember volt. Becapta a mosogatógép ajtaját, lenyomta a gombot és felegyenesedett, másfél fejfel volt így magasabb a lánynál.

– Hívja a rendőrséget, lemerült a telefonon – suttogta a lány, és görcsösen markolta a pultot –, ne engedje be ide, csináljon, amit akar, csak ne hagyja, hogy bántson.

– Ha telefonálni akar, oda tesszen menni – mondta a csapos, és mutatta, hogy hová, a lány pedig lefejtette az ujjait a pultról és odament a régimódi, kártyás

Nosztalgia

telefonhoz a sarokban. Kutatni kezdett a táskájában, közben fél szemmel az ivót figyelte, a légyiszkos üvegű bejárati ajtót, a gyenge villanykörtéket, a sarokban bóbiskoló öreg alkoholistákat.

Amit a lány nem tudott, az volt, hogy volt az ivónak egy másik bejárata a hátsó utca felől; a férfi onnan érkezett, a túlsó teremből, ahol a játé gépek voltak. Középmagas volt, keménykalapos, barátságosan kerek arcú, ártalmatlan külsejű. A lány háttal állt neki, nem vette észre, ahogy a férfi odalép a pult sarkához, rákönyököl és odainti magához a csapot.

– Csakhogy megérkeztem – súgta neki bocsánatkérő mosollyal –, siettem, ahogy tudtam –, a csapos erre nem szólt semmit, csak felvonta a szemöldökét.

– Az a lány a sarokban az unokahúgom – folytatta a férfi, nyugodt hangon, mint ha az időjárásról beszélne –, paranoid skizofrén, folyton azt hiszi, hogy bántani akarom. Biztos most is azt mondta magának, hogy követem, pedig csak haza szeretném vinni, elszökött otthonról. Nem jó neki, hogy egyedül az utcákat járja.

A csapos vállat vont.

– Csak tessék.

A férfi bólintott, és lassan, ragadozószzerű puhasággal közelítette meg a lányt. A lány épp tárcsázni készült, amikor a férfi rávetette magát, átkarolta a derekát és fél kézzel befogta a száját.

– Gyere szépen – nyögte erőlködve –, menjünk haza...

A lány hörgött, nyüsztetett, rúgkapált, karmolta a férfit, de hiába, az kitartott,

és komor tekintettel vonszolni kezdte a bejárati ajtó felé. Egy pár törzsvendég felnézett a poharából, de senki nem avatkozott közbe, a csapos is csak nézett, és egy poharat kezdett törölgetni, amit elfelejtett berakni a mosogatógépbe.

Egyszer csak a lány olyan erővel vágta a férfi bordái közé a könyökét, hogy az elengedte és halk, fájdalmas sóhajtással összegörnyedt, fél kézzel a lány után kapott ugyan, de az elsiklott a keze elől.

– Maguk állatok! – visította a lány a kocsmá közepén állva, és erre mindenki felkapta a fejét, még a túlsó teremből is odanézték páran. – Rohadékok!

Belerúgott a kalapos férfi lábába, aki ettől féltérdre zuhant és a kalapja is leesett a fejéről, reszkető kézzel feltépte az ajtót és kirohant az utcára. A férfi vörös arccal kelt fel a földről és fél kézzel visszanyomta a fejébe a kalapját, aztán a csaposhoz fordult, aki némán figyelte az egész jelenetet.

– Kicsit nehéz vele az élet – mondta ugyanazzal a bocsánatkérő mosollyal, ami furcsán hatott a kipirult, izzadt arcon, aztán mormolt valami köszönésfélét, és a lány nyomába eredt, ki az utcára. Még az ajtót sem csukta be maga után; a csapos kilépett a pult mögül, hogy bezárja.

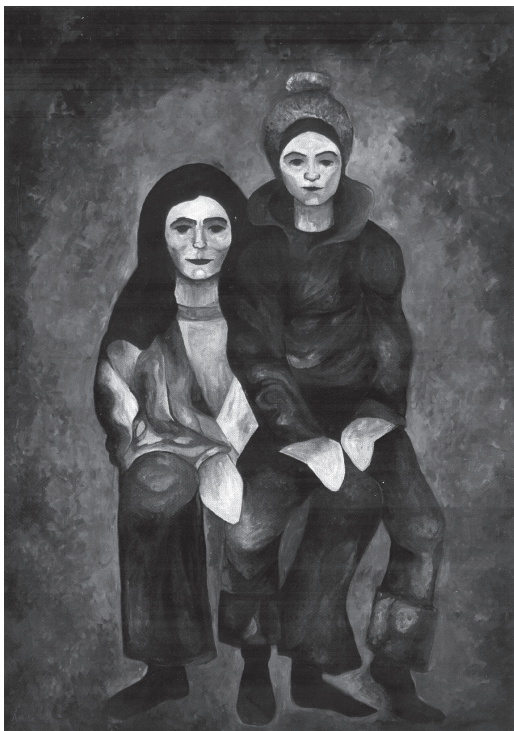
– Micsoda emberek vannak – mondta neki Pista, a legrégebbi törzsvendég, ahogy elhaladt mellette, és a csapos nem szólt semmit, de magában egyetértett vele.

MÄRCUȚIU-RÄCZ DÖRA

mär minden nö hazament

amikor az asztalitársaságból
mär minden nö hazament,
joggal teheted fel a kérdést,
hogymegint túl sokat maradtál.
kuriózum vagy, új vendég,
te sem érted, miért vagy
még itt, miért tagadod meg
magadtól az introvertség kényelmét.
csodálkoznak, hogymég bírod,
otthon nem tanítottak meg inni,
csak nemet mondani.
inni egy barátodtól tanultál,
azóta is azt a két percet keresed,
amíg nem magadra gondolsz.
olyanfiatal, olyanfiatal,
nem te vagy az első, akinek
mondják, ace vagy és
fázol, ezt vagy elmondod,
vagy látszik, vagy nem
veszik komolyan.

melyik vagy, kérdi,
aki úgy pasizik, hogymeg
eljátssza a nehezen
kaphatót, aki el-
meséli a traumáit,
majd hirtelen meg-
feledkezik róluk, aki
first base-ért szimpátiát

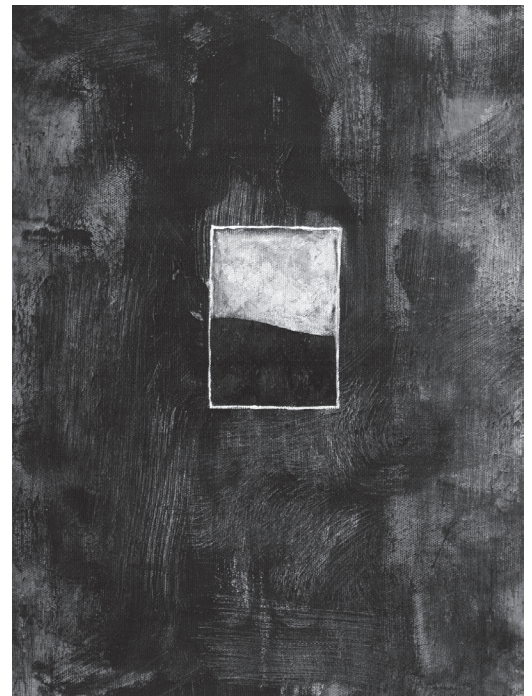

Albumfotó

kér és hazakísérteti magát,
vagy aki nem hisz a
kategóriákban, ha
rá vonatkoznának.
melyik vagy, kérdi,
aki addig erősködik, hogymeg
fizeti a saját italát, amíg
elfogy a pénze, aki
gyalog megy haza,
ha elfogy a pénze,
vagy kompromisszumot
köt, aki fél taxiba ülni
részegen, akkor is, ha még
maradt pénze, aki csak rávágja
a kérdésre, hogymeg a másik
vagyok, mindig
és minden
helyzetben
a lehető leg-
másikabb.

a másik nem magányos az
alkoholtól, csak paranoid,
ha mär minden nö hazamegy,
akaratan kívül is kérdezni kezd,
budiajtón keresztül hallgatózik,
hogymeg épp ki fogja kihasználni.

ha mär minden nö hazament,
miért akarnál mindig kilógni a sorból?
nem vagy feminista, épp
ezt szeretik benned, mégis úgy
vitatkozol, mintha az lennél.
rájöttél, hogymeg senki se hallja,
mit mondasz, ha közben az
asztalt csapkodod.
nem vagy büszke magadra,
de sosem voltál: elítélhető
vagy, nem fog ikonná avatni
egy nőszervezet sem.
pedig neked is vannak
traumáid, te is voltál
áldozat, túlélő, asztalt
csapkodó, dühös, csalódott,
cinikus, tette kész, paranoid,
tehetetlen,
cinkos.
összehúzódsz minden
hirtelen érintéstől,
elmondanád nekik,
miért van ez így, megtaláltad
a megfelelő mentségeket.

Transzparensék

elmondanád, de csak akkor,
amikor mär biztos lennél
benne, hogymeg másnapra
nem kérdez vissza senki.

amikor a jelzőlámpák
sárgára váltanak és mär
csak a janis meg a
patikazöld jelzi, hogymeg szabad,
amikor mär minden nö hazament,
csak a ribancok maradnak kint –
ezt tanította neked egyszer az
öngyűlölet –, akkor
sebezhetőnek érzed magad,
ace vagy, eszedbe kell juttasd,
ez csak reflex, ez csak
megtévesztés, mások
nyomása rajtad.
egy lesbikus egyszer
meg akart győzni, hogymeg
nincsenek aszexuálisok,
akkor mär tőle is féltél,
de egyszer kinövöd ezt is,
a sötéttel sincs mär
bajod,
nem szólhat minden
rólad,
nem akar minden férfi
téged,
ez paranoia,
ez önzőség,
ez kompromisszum,
ez önvédelem,
ezt minden nö megtanulta,
aki mär előtted hazament.

Dezső Kata (1996) jelenleg a PTE BTK művészetelméletek mesterszakos hallgatója. Első verseskötete: *Akiket hazavártak*, 2017.

Dénes Anita 1998-ban született Kolozsváron. Magyardecében és Marosvásárhelyen nőtt fel. Jelenleg a kolozsvári BBTE bölcsészkarának hallgatója.

BORSODI L. LÁSZLÓ

Arabeszkék

(Naplótöredék, 1990-es évek)

(I.)

A pszichológiatanárnő azt mondta:
naplót írni hasznos, naplót írni jó.
Elkezdék én is írni. Naplót.
Nem érzem, hogy hasznos lenne,
de legalább jó.
Mert csak írok, csak írok, csak írok.
Lehet, erről meg kellene kérdezniem
édesapámat,
de végül nem kérdezem meg.
Ahhoz túlságosan én vagyok ez a napló.
(Írni)

Ügyes fiú

Ma hazahoztam édesanyám néhány csomagját biciklin. Itthon blockflótén gyakorolok édesapám kívánságának megfelelően.

És az én javamra – – majdnem elfelejtem!

Sportember

Soha nem tartottam jó atlétának magam (igaz, más sem), és ez ma is beigazolódott: testnevelés órán ezer méteren jó néhány másodperccel később értem be a célba a többieknél. Egész nap gyűr a fáradtság, a szégyen.

Édesapám csokoládét hagyott szobámban az asztalon.

Film

Tegnap este későn feküdtünk: édesapámmal és édesanyámmal megnéztük a *Jack és Dagi* című amerikai detektívfilmet. Dagi kutyája felejthetetlen – soha nem hagyja el Jacket.

Álmomban egész éjszaka én voltam Dagi.

S egyáltalán

Most gyermek vagyok, és próbálok elérni valamit. De vajon amikor teljesülnek a kívánságaim, akkor is fogok reménykedni? Egy idős embernek vannak vágyai? Ha majd megöregszem, mire fogok törekedni? S egyáltalán: milyen leszek öregen?

Akkor, a vége

Az egyik osztálytársam elkérte szüleitől a hétvégi házat, és úgy terveztük, hogy közelebről elmegyünk oda néhányan az osztályból bulizni. Édesapám azonban engem nem enged el, mert attól tart, hogy az oszím utólag meg fogja tudni, és akkor vége, mondja.

Nehezen tudok ebbe belenyugodni, de végül is mindegy... akkor legyen vége.

(II.)

A természet, az Isten és én

Édesapám szerint a természet szép, amit az ember kedvéért teremtett Isten, aki megengedi, hogy az ember megismerje annak törvényeit is. A természet emlékeztet a teremtőjére, ezért aki bensőséges

Az emlék árnyéka

kapcsolatot alakít ki a természettel, az Istennel kerül közeli kapcsolatba. Mint Assisi Szent Ferenc.

Milyen kár, hogy én nem vagyok Assisi Szent Ferenc.

Rokoni látogatás

(1991)

Ebéd után hosszú útra indulunk édesapámmal – Csepelre, a rokonokhoz. Pasarétről autóbusszal a Moszkva térig megyünk, onnan mozgólépcsővel a föld alá, és metróval tovább. Most metrózom életemben először. Majd föld alól fel, villamosozunk, a HÉV-en hevülünk, és ismét buszozunk. Nekem ízlik a rokoni szeretet és a narancsüdítő, édesapámnak a jó magyar bor. Egy nagyon kicsit ez meg is látszik a végén.

Mármint a bor – édesapámon.

Tűzijáték

„Azért jöttünk, kicsi fiam, hogy közös élményünk legyen.” Mondja édesapám.

Ki az első?

Édesanyámmal és édesapámmal disznótoros vacsorára készülünk a szomszédokba. Én öltözöm fel a leghamarabb, állok az ajtóban, várom, hogy indulhassunk. „Elérünk, ne mi legyünk az első!” – szavalja édesapám. Ő ugyanis most kezd öltözni.

Akkor kezdjem előlről? – kérdezném, de csak gondolom magamban. Mert édesapámtól nem tanácsos csak úgy visszakérdezni.

(III.)

Amikor szavalok

Ma olyan szépen mondtam a verset, hogy még a magyartanárnőm is megkönyyezte. Pedig csak édesapám szokott meghatódni, amikor szavalok. És a matema-

tikatanárom. Ő kétszer sír, mondta egy alkalommal: amikor verset mondok, és amikor a felmérőmet javítja.

Estére

Ma, amikor délben hazaérkezem, senki nincs itthon. Később édesapám hazajön, de ugyanolyan üres marad a ház. Mindig így van, amikor édesanyám elmegy valahova.

Estére hazajön, kérdezem. Estére biztos megérkezik, nyugtat meg édesapám.

Ahogy beragyog

Sokat ministrálok. Nagyon szeretem a pappal együtt végezni a szép szertartásokat, egy ritmusra mozdulni vele az oltárnál, tekintetből értjük egymást. Az ember valahogy a templomban méltó Istenhez. Akár a Nagysomlyó-hegyen, a fák alatt, ahogy a lombhullatók koronájának résein át beragyog – – –

Ok és okozat

Sokat ministrálok. Szerintem édesapám azt szeretné, hogy pap legyek. Mások is azt szeretnék, de ha nem is szeretnék, kíváncsian megkérdezik, utalgatnak rá. Erre soha nem tudok válaszolni, mert nem értem, milyen összefüggést látnak a ministrálás és a papság között. Édesapámnak szívesen elmondanám, mit gondolok, de ő még soha nem kérdezett meg, ő a tekintetével akarja. Egyrészt ez a lényeges különbség édesapám és mások között, másrészt sejtetheti, mi mivel függ össze. És miért nem.

A jóslat

Egy ügyvéd ma azt mondta nekem: meg van jósolva, hogy én Erdély püspöke leszek, kezemben látja a pásztorbotot, fejemen a süveget.

Most már értem, miért hívják az öreget Ördöghnek. Mégpedig h-val!

(IV.)

Jelenlét

Két hét: az iskola zenekarával és lánykórusával turnezünk. Mi négyen, fiúk, és harminc lány. Végigmuzsikálunk-énekelünk Magyarországon: Lenti, Kecskemét, Gyula. Egyik városból a másikba áthalatszik.

Én diák, édesapám mint egyik kísérő tanár. Külön lakunk, külön költekezünk. Egymás nélkül, egymás árnyékában élünk. Nem kérdez, nem utasítgat. Úgy tesz, mint ki nem figyel rám. De tudom: számon tart, bízik bennem.

Mint az Isten.

Magyarul

Jól kezdődik az új tanév! Már a második nap reggel 7-re kell menni. Első óra földrajz: bemutatkozik az új tanár. Angolóra: a tanárnő bejelenti, hogy többé nem szólal meg órán magyarul. Franciaórán bemelegítésképpen kapunk egy adag szót, hogy holnapra tanuljuk meg. A romántanár is csak románul mondja.

Milyen jó itthon! Édesanyámnak és édesapámnak elég az is, ha magyarul beszélnek.

A soha véget nem érő körforgás öröme

Talán fura, hogy egy recenzió együtt kívánja tárgyalni egy szerző irodalomtörténeti kérdéseket taglaló gyűjteményes kötetét ugyanazon szerző szépirodalmi műveit tartalmazó könyvével. Ezt csak felületesen indokolja az egyazon évben való megjelenés. Bíró-Balogh Tamást (továbbiakban BBT) szokás beszéltetni az irodalomtörténeti és a szépirói énje közötti viszonyról, válaszai *A megvadult írógép* előszavában és a kötet végi interjúban is olvashatók. Számomra most az válik érdekessé a két könyvet egymás mellé téve, hogy ami tudósként foglalkoztatja, az miként válik irodalmi témává, akár poétikai eljárássá (meglehet, hogy a hatás fordított irányú). Tehát jelen recenzió úgymond kísérleti, igyekszik nem számon kérni az irodalomtörténetet a szépirói és fordítva.

Benedek Szabolcs találó észrevétele szerint *A megvadult írógép*, a Kosztolányi-tól kölcsönzött frappáns című (egyébként BBT „saját” címei is mind nagyon jók) kötet „ciklusokba rendezett szövegei szépen kirajzolódó ívben haladnak a személyiség, akarom mondani, a személyesség felé”¹. Azon túl, hogy egy ilyen struktúra az irodalomtörténetes portréjának majdani felvázolásához is igen szolid alapot nyújt, lehetővé teszi számára a kutatási témái és a kortárs jelenségek összekapcsolását is. Az utóbbi 15 év folyóiratokban, portálokon megjelent írásaiból válogató kötet egyik tétje példákkal rámutatni, hogy a filológiai megközelítés, a referencialitás miért fontos a művek értelmezésének tekintetében is, illetve hogy ezek teljes mellőzése az „ideologikus olvasattagadás” (174.) képviselői által esetenként milyen csúsztatásokhoz vezethet. BBT hol higgadtan, hol vehemensebben fejti ki álláspontját az irodalomtörténeti és -elméleti olvasatok összehangolásáról, általában előbbi apológiájára kényszerülve, de ugyanakkor a személyesség iránti érdeklődés bulvárosodását, álfelismeréseit, tévedéseit is nehezményezi, gyakran vérszemet kapva érvel az olyan gyakorlatok ellen, amelyek a filológiai-irodalomtörténeti munka alapozásainak figyelmen kívül hagyásával lovagolnak meg trendeket.

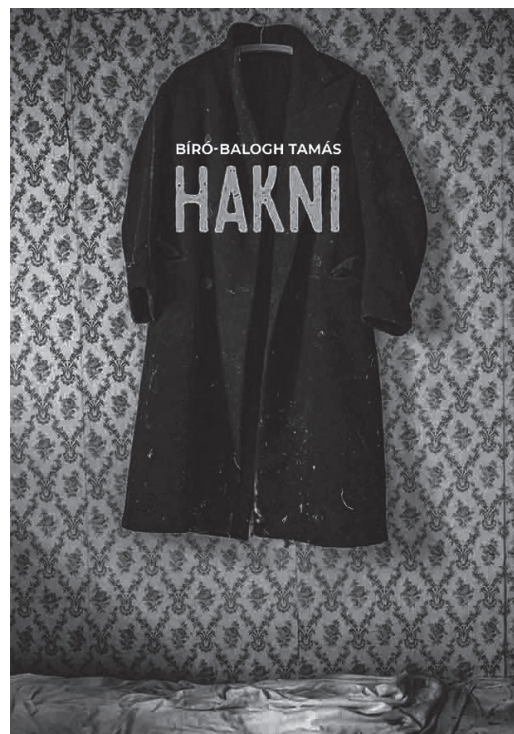
Ezzel az ellenpontozással jól kirajzolódik egy „irodalomtörténeti etika”; főként az első ciklus, *Az irodalomtörténeti cselekvésről* irodalomtörténeti munkákat (bibliográfiát, helytörténeti munkát, adattárt, levelezéskiadást, tanulmánykötetet) elemző kritikáinak szempontjai fednek fel fontos módszertani lépéseket, forráskezelési módokat. BBT felhívja a figyelmet pl. a „valódi teljesítmény” megítélésének lehetőségére az életművet összegyűjtő filológiai alapmunkák hiányában (Angyalosi Gergely Ignó-könyve kapcsán); a válogatások problémájáról beszél (pl. a Botka Ferenc által sajtó alá rendezett Déry-levelezés kapcsán); felvillant további kutatási irányokat, s az ő szemén keresztül a

repertóriumolvasás is izgalmassá válhat. A *Kosztolányi körül* ciklus is ezt a vonalat folytatja a Kosztolányi-kutatás eredményeire fókuszálva. Aprólékos adatok, felfedezések sorjázna, leginkább a Kosztolányi-kutatók tudnak itt tájékozódni, de olvasmányos stílusuknak, illetve az irodalomtörténeti tudás állását gyorstalpalóan összegző passzusoknak köszönhetően mások érdeklődésére is számot tarthatnak ezek a tanulmányértékű kritikák, szólva a hagyatékokról, a kritikai kiadás munkálatairól, Kosztolányi névtelen cikkeinek azonosításáról, Kosztolányi Ádámról, jegyzetek összeállításának szükségességéről, műhelygondokról. A filológusok sok gyakorlati és elvi probléma megoldására találhatnak itt nyomvonalakat.

A *Valótlan irodalom* fejezet írásai stílusukban, hangnembükben vehemensebbek, első látásra talán nem is illenének a kötet első feléhez, viszont olyan kortárs jelenségeket kommentálnak, amelyek összekapcsolódnak az előzőekben fölvetett problémákkal: a valóságábrázoló könyvek helyzete az elmúlt évtizedek magyar irodalmában, piac és irodalmi működés viszonya, egy Lítera-szavazás ankétja (siker- és olvasásszociológiai adalék) stb.

Az utolsó rész, *A jegyzetíró magányossága* a legszemélyesebb hangú, van itt balkán útinapló amolyan estikornélosan, Kosztolányi-mondatokkal (ezt inkább látam volna a *Hakni* szövegei között); Ilia Mihálnál tett látogatás leírása; szól jegyzet Uhrin Benedekről, antikváriumlátogatásokról, Máraitól, dühös magyartanárról. Bár tényleg érdekes így a kötet íve, ez utóbbi fejezet, mely a szerzővel folytatott két interjú előzi meg, érzésem szerint igen fellazítja a kötet kereteit, és így kissé szétszóródik az egész fókusz.

Viszont *A jegyzetíró magányossága* jól átvezet a *Hakni*hoz, amely részben ugyanazokat a sajátosságokat mutatja, mint a szerző előző szépirodalmi kötete, a *Nemlétező dolgok* (2004), melyre egyébként a *Hakni*ban is találunk hivatkozást. Az új kötet novelláira is jellemző az „alteregók gyártása és szerepeltetése”, a beazonosítható önéletrajzi elemek;² a poétikai játsszadozások, a szöveg-jellemek mint ezek kísérleti alanyai, illetve a szerző, narrátor, szereplő alakjának egybecsúsztatása majd újbóli szétválasztása.³ A *Hakni* játék volta többszörösen kiemelt (lásd fül-szöveg, novellacímek), s a szövegekkel való játék lényege, hogy a szabályok ismeretében végtelenül ismételt, de tartal(1) ma valamiben mindig más, s épp a variációban teljesedhet ki. Egyik „szabály” a fikció és fikció közötti átjárás: temérdek a jelöletlen Kosztolányi-idézet, az Esti Kornél-történet-remix Karinthy vagy akár Jókai szövegvilága elemeinek bevonásával – el lehet szórakozni azzal, hogy hány intertextust fedez fel az olvasó, amíg el nem fárad. Fő témák az irodalom műkö-

dése, az íráság, az irodalomtörténeti lét kérdései (konkrétan megfogalmazva például a kissé sztereotipikus múzsaszemléletű *Múza és múza* c. szövegben), kétszer is szóba kerülnek az ideális író és az ideális filológus ismervei (49–50., 107.), s a Kosztolányi-bűvölet a Kosztolányiként való írás kényszerét is működteti (*Játszani Kosztolányit*). A szerzőség kérdése, a fikatív szereplő és a valós alak közötti viszony függvényében az én destabilizációja zajlik, a referencialitással való játék szinte megsemmisíti a fikció-valóság határát. Legevidensebb példa erre a *Kernel Kálmán másodszor is eltűnik* című novella: „[...] egy Balogh Tamás nevű szerző a *Nemlétező dolgok* című kötetében közölt rólam egy nagyon kis regényt, azaz egy velem azonos nevű, hozzám valamelyest hasonló emberről. Szereplőt csinált belőlem, s a valóságból, s a megkérdésem nélkül fikcióvá tett.” (52.) Itt viszont nem pusztán jópofa ötletéről van szó – a határörszemosódás a cselekmények elindítója lesz. A szövegek és intertextuális utalások variálásának, az Esti Kornél figurájához való ismételt visszatérésnek egy másik tétjét is kiolvashatjuk: a személyiség véglegeségének való ellenállást, a személyiségnek a fikció révén való kitágítását: „[...] mert mindenki lehetsz, akit akarsz, mert a folytonos helyváltoztatással a helyzetek végtelen lehetőségébe jutsz. Bármikor lehetsz bárki.” (22.) A játék, a poén mögött tehát erős egzisztenciális küszködések is meghúzódhatnak. Mindez főként a kötet első, *Játszani Kosztolányit* című ciklusára érvényes, a második írásai ennél ötletvezéreltebbek, gyakran kis eszmefuttatások (mint a netnaplóból lett *Mindennapi salátástálunk*), de van itt is olyan történet, amely áttételesen az irodalmi élet működéséről szóló reflexióként értelmezhető (*Kerek asztal, Hakni*). Az utolsó ciklus egyetlen elbeszélése (*Széggyen*) egy Céh festői közötti konfliktusról szól, nyilvánvalóan azonban az analógia az irodalmi élettel.

>>>> folytatás a 16. oldalon

Hol kapcsolódik egymással a kétféle BBT-gyakorlat? Legelőször is a tények tisztelete irányítja figyelmét a periférikusabb státuszú műfajokra, mint a dedikációk, fülszövegek, apró tudósítások. Szépirodalmi műveiben is témává válik a velük való foglalkozás: a *Manusz Kristóf* című novella egy olyan emberről szól, aki kizárólag különnyomatokat ad ki és ezeket dedikálja, a *Névmutató* pedig arról, hogy Betű Botond hogyan írja bele magát egy regénybe. Az adatoknak való utánajárás egy nyomozó jó szimatát, éles esztét feltételezi, s míg *A megvadult írógépből* BBT megfogalmazza a kapcsolatot filológia és nyomozás között (158.), a Kernel Kálmán-történet egy detektívstori és annak kifigurázása egyben, ráadásul ez a szövegüniverzum folyamatosan detektívskedésre szólítja fel az olvasóit is utalásai és idézései révén. Kosztolányi írásművészetének bűvöletét talán nem szükséges újra kiemelni, és az is nyilvánvaló, hogy a referencialitás kérdése a szépíró is foglalkoztatja, legalábbis erre vall a narrátor-szerző-szerplő folyamatos rejtőzködése-megmutatkozása, önleplezése és maszkjai. Érdekessé válnak ilyen viszonylatban az olyan mozzanatok is, mint hogy a *Hakni* c. novella kötetbe kerülve egy de-referencializálódási (?) folyamaton esett át: a Literán szereplő netnapló-változatban⁴ a „Kolléga” Kiss László író, kritikus, szerkesztő, itt viszont nem szerepel nevesítve (ezt főként a jövő filológusai számára említtem).

Németh Gábor mondta az Írók boltjabeli *Hakni*-bemutatón, hogy BBT írásművészte egyfajta állítás az (irodalmi) üniverzumról, amely nem más, mint egymásra mutató szövegek rendszere.⁵ Ehhez kapcsolódhat *A megvadult írógép* előszavának Kosztolányitól vett mottója: „[...] Tudod-e, micsoda ez a bolondos, soha véget nem érő körforgás? Ezt, kérlek alássan, úgy hívják, hogy: »irodalom.«” (9.) Hozzáátéve egy BBT-mondatot: „Ennek az egésznek a megpillantása a filológus öröme.” (43.) Bíró-Balogh Tamás ezt az örömet mindkét minőségében át tudja adni mindenkor olvasójának.

Bíró-Balogh Tamás: *Hakni*. Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2019.

Bíró-Balogh Tamás: *A megvadult írógép. Jegyzetek az irodalomtörténet-írásról*. Hortus Conclusus sorozat 56, Fiala Írók Szövetsége, Budapest, 2019.

Jegyzetek

¹ Benedek Szabolcs: *Ex libris. Élet és Irodalom*, LXIII. évf., 39. sz., 2019. szept. 27., <https://www.es.hu/cikk/2019-09-27/benedek-szabolcs/ex-libris.html?fbclid=IwAR0CZ-inF3ogtFo9jzJdcTnNIOzbVQ65FloWppjS-LeThlMAzT5jf5TmLIcvQ>

² Benedek Szabolcs: Valami Balogh Tamás. *Tiszatáj*, 2005/9, 92–94.

³ Kiss László: Inkább (?) a nemlét. Forrás, 2007/2, 110–112.

⁴ Bíró-Balogh Tamás: *Hakni. Litera-netnapló*, 2011. jan. 15., <https://litera.hu/irodalom/netnaplo/hakni.html>

⁵ *Kötetbemutató. Bíró-Balogh Tamással Németh Gábor beszélgetett az Írók boltjában*, 2019. szept. 23., <https://www.youtube.com/watch?v=JXzP5NpoWaQ>

MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR

A lovak anyja (Regényrészlet)

Ravina átkel a Dunán. Nem úgy, mint ősei, akik Napoleon, majd Hitler elől menekültek. Lakni jön a szigetre, ahonnan lányommal, Emével rendszeresen elvisszük egy nemzetközi hírű kiképzőhöz.

A szőke hajú, kékszemű nő rendkívül mély tekintetű, a lovak szemébe is elmélyülten néz. Egy Szilvászváradról bemutatott dokumentumfilmben bukkantam rá, később elcsodálkoztam a youtube-felvételeken, ahol a Bécsi Spanyol Lovasiskola dísztermében három hófehér paripát idomít, miközben mellettük a világhírű magyar hegedűs, Lajkó Félix zenél. Szépség és fenség jellemezte a monarchia lovainak mozdulatát. A produkció végén a közönség állva tapsolt, ruházatán jól látszott, hogy többnyire egy csoporthoz tartozó emberről van szó, a császárpártiakról, akik egyszerűen így nevezik magukat: k. u. k. Leute (königliche und kaiserliche). A filmek látán el is döntöttem: felkeresem ezt a nem hétköznapi embert.

Email-megkeresésemre hamar válaszolt, így pár napra rá már úton voltunk Emével a lovarda felé, ahol a mesternő szívélyesen fogadott, és megengedte, hogy egy-két óra erejéig bepillantsunk munkájába.

A látvány annyira szép volt, hogy nem tudtam lefotózni. Többször is leemeltem szemem elől a teleobjektívet, hogy ne legyen a lencse köztem és a történések között. Nagyokat nyeltem a fedett pálya szélén a félhomály csendjében, amit csak a világítóan fehér lovak horkanása és vágtagja tört meg néha. Félóránként felváltva érkeztek be az állatok. Meghívónkat hamar el is neveztem magamban a lovak anyjának, mert ilyen összhanggal ember és állat között még nem találkoztam.

A nő átszellemülve tekintett a lóra. Látam rajta, hogy kizárólag az éppen idomított állat számára van jelen. Mélyen a szemébe néz, amikor akar tőle valamit, a külvilág megszűnik számára, mintha ott se lennének, felénk sem pillant. Egyedül vannak: ő és az éppen soros lipicai. Megható volt, akár egy keresztelői szertartás, ahol az édesanyának, a nagyszülőknak és a keresztülőknek kicsordul a könny a szeméből, amikor az újszülött fejére ömlik a keresztvíz. Az én könnyem is kicsordult, amikor a hatszáz kilós állat hátán fekvé jelezte a homokban, hogy teljes a bizalma az előtte álló törekeny nő iránt. Az idő megállt számomra, akár hajdan Assisi Szent Ferenc sírjánál, újra napokká váltak az évszázadok, előttem zajlott a történelem, amelyben ez a csodálatos lófajta a leghatalmasabb uralkodókat hordozta hátán.

– A legnagyobb tett a részéről, amikor a szemedbe néz. A ló táplálékállatként ösztönösen és könnyen megriad bármitől, de ha sikerül elérned, hogy kizárólag rád nézzen, azt jelenti, hogy felajánlja neked a teljes biztonságát, feltétel nélkül bízik

benned – magyarázta vendéglátónk az elköszönéskor.

A találkozás után nem sokkal kértem, hogy Eme nyári iskolai szünidejére mellette maradjon. A lovak anyja szerencsénkre készségesen segített, szállást foglalt, és betette a szabadságoló lovasza helyére a lányom, akinek ez fordulóponthoz jelentett az életében. Ravina is vele lakott. Két gyönyörű hónap következett, amely alatt, ha tehettem, hétfőként meglátogattam őket. Ilyenkor újra és újra betekintettem a lovak anyjának munkájába.

A tréner egyszerre volt kedves és szigorú, egész megjelenése erőt, magabiztosságot sugárzott. Bármilyen gyakoriakká váltak számomra az élmények, amikor edzését nézhettem, nem vált unalmassá a rendkívüli látvány, sőt, egyre lelkesebben követtem szememmel az idomár és a ló minden mozdulatát. Mindkettőjükön azt láttam, amit később a mester az elméleti kurzuson is elmondott: a legújabb etológiai kutatások szerint meghaladott a szemlélet, miszerint az állatoknak nincs lelke. Igenis van. Emócióik is vannak. Ugyanezt állítja Csányi Vilmos, nemzetközi hírű magyar etológus is.

A két nyári hónap gyorsan eltelt. Az őszi közeledtével felhívott a lovak anyja. Hangja izgatott volt és szomorú. – Ravina sántál. Nem tudom pontosan, mi történt, gyanítom, hogy belerúgott a boxa falába, mert szabadulni akart...

Nem sokkal ezután érkezett Eme filmfelvétele, ahogy éjjel együtt alszik a csikóval, amelynek testsúlya már közelített a hatszáz kilóhoz. – Így hamarabb gyógyul – mondta a lányom. Jobban meghatódtam, mint a lipicaiak idomítása láttán. Ott feküdt a törekeny lány egy hálószobában az alvó ló mellett, az éjszakában. Az első meglepetés után észbe kapva figyelmeztettem: – Óvatosan, nehogy megnyomjon álmokban! Mégiscsak hatszáz kiló!

A gyógyulás hónapjai következtek a lovak anyja útmutatásával. Ő jelölte ki az állatorvost. Ultrahangos vizsgálatok követték egymást, az állatnak nem volt szabad sem ügetni, sem vágtagzni. Egy négy-szer-négyes karámban teltek őszi, majd téli napjai, míg teljesen meg nem gyógyult. Közben visszaérkezett a szabadságoló lovasz, így Eme és Ravina Erdély helyett a szigetre költöztek.

Hajnalban kelek. Későre virrad, borongós téli nap következik, életemben először vezetek úgy, hogy lovat szállítok. Félve hajtók át a Tildy Zoltán-, majd a Megyeri-hídon. Ahogy elhagyjuk az M0-án a lehajtót a Liszt Ferenc Nemzetközi Reptér felé, Ravina ma harmadszor is átkel a folyamon. Eme az anyósülésen alszik. Lassan haladok a szélső sávon. Nem tudom, mennyi idő telik el, amikor végre elhagyjuk az autópályát, és megérkezünk Százhalombattára, ahol tréningnap van. Kivezetjük a lovat a hordozóból, elhelyezzük az ideiglenes boxban. A gyakorlópálya fele haladva már halmoz az utasításokat: – Ne ő vezessen téged, hanem te őt! Határozottabban! Gyérünk!

Félóra múlva Ravina kerül sorra. Lépcsőben halad. Mellette Eme. Mögötte a lovak anyja. Mindhárman együtt úsznak a levegőben.

GYENGE ZSOLT

Két fecske már elég a nyárhoz?

Fesztiválnapló a 70. Berlináléról

Soha nem érkeztem ennyire felkészülten egy fesztiválra – mondogatom magamnak büszkén a repülön, ahogy az utolsó simításokat végzem a már napokkal azelőtt gondosan összekészített vetítésbeosztásomon. Aztán persze minden az első percben összeomlik, mert a hetibérlet váltása közben a pénzemet benyelő reptéri automata miatt épp annyi időt veszítek, hogy lekésem az elsőnek tervezett vetítést, amit persze máskor, más helyett kell pótolni, és így a gondosan felépített rendszer darabjaira esik. De pánikra semmi ok, így is hét nap alatt nagyjából harminc filmet sikerül végignéznem, és ez alapján megállapítanom, hogy az új vezetés alatt a Berlinálé szellemiségében, a bemutatott filmek minőségében és ezek révén teljes hangvételében rengeteget változott, előnyére. A szó kritikai értelmében kortárs, formai és tematikusan bevállalós, kísérletező, az újdonságra nyitott, a világot és a mozgóképet mint kifejezőformát kérdező és megkérdőjelező fesztivál lett.

De ne szaladjunk ennyire előre. Hotelbe csekkolás és akkreditáció elintézése után a Panorama szekció nyitófilmjére nem sikerül bejutnom, de jó hír, hogy az egyetlen ilyen eset lesz ez az egész fesztiválon, köszönhetően elsősorban az érezhetően kisebb részvételnek. Tanácstalanságomban gyorsan áttervezem a programot, és elugrom a berlini mércével is már külső kerülethez tartozó, de a kitűnő tömegközlekedéssel 25 perc alatt elérhető Silent Green Kulturquartier kísérleti filmes vetítésére és a Forum Expanded szekcióhoz kapcsolódó nagyszabású videókiállításra. Egy emlékezetes Ken Jacobs-rövidfilmmel gazdagabban térek vissza a Potsdamer Platzra, ahol a többi magyar kritikussal ellentétben a minőség helyett a mennyiséget választom: egy hosszú koreai film helyett két rövidre szavazok, és a másodikkal bele is nyúlok a tutiba.

A *Los conductos* a kolumbiai Camilo Retrepos – jegyezzük meg a nevet! – analóg nyersanyagra forgott elsőfilmje, ami Pinky, egy testileg-lelkileg lecsúszott-elvesztett fiatalember környezetével, körülményeivel és saját belső démonaival folytatott küzdelmeiről szól. Többet az önmagába csavarodó, szereplők identitását is feloldó történetből koherens narratíva híján ha akarnék, se tudnék elmesélni, ráadásul ez a mű nem áll meg, nem létezik a vásznon kívül. Olyan elképesztően evokatív erejű képekkel dolgozik, hogy a lepusztultságában is gyönyörű vizualitás nem egy rajta kívül álló valóság ábrázolásává válik, hanem a kép önmaga válik realitássá: nagyjából úgy, ahogy hétköz-

napi nyelvvel teremt új világot egy vers. Ez a kurta 70 percnyi kis film megerősítette bennem a program tervezésekor már otthon körvonalazódó feltételezést a Berlinálé új vezetése által alapított Encounters szekció szenzációs mivoltáról – mely feltételezés a fesztivál során meggyőződéssé vált. Az elmúlt években folyamatosan a Berlinálé filmdömpingjéről panaszkodtam, így Dieter Kosslick megbízatásának lejártával abban reménykedtem, hogy Carlo Chatrian és Mariette Rissenbeek (a címbeli két fecske) kinevezésével a filmek száma radikális csökkenésnek indul – erre ők hozzátettek 15 mozgóképet az eddig is túlterhelt programhoz. Be kell azonban ismernem: nekik volt igazuk, mert a második versenyszekcióként tált Encounters igazi kuratori élel rendelkező program lett, amely korszerű művészetszemléletével, a filmhez lazán kötődő területek, művészeti ágak és teoretikus irányzatok kapcsolódására való fókuszálásával igazi csemegéket hozott, amelyek külön-külön is, de főleg együtt képviselnek és üzennek valami fontosat és aktuálisat a mozgókép médiumához való kortárs közelítésről.

De megint előre szaladtunk. A második nap csúcspontját egy tehén, illetve az amerikai függetlenfilm rajongói számára jól ismert Kelly Reichardt versenyfilmje, a *First Cow* jelentette. A 19. század elején, a Vadnyugat meghódításának csóró, mezítlásos, aranylázos korszakában egy kis nevenincs erőd köré kialakult szedett-vedett településfélén botlik egymásba egy kalandvágók csapatahoz elszegődő szakács és egy kínai szerencsevadász. Az erőd London utáni nosztalgiaival megvert parancsnoka az első tehenet hozatja a vidékre, amelynek titokban való éjjeli megfőzésével hőseink a brit főváros pékségeinek ízeit megidéző fánkot sütnek és árulnak az erőd előtti sáros piacon. A fejleményeket nem nehéz kitalálni, de itt a hangsúly a két főszereplő közti, valamint a mindig bizalmatlan környezettel való viszony alakulásának és rezdüléseinek finom ábrázolására kerül, s azon lepődünk meg, hogy mitől tud ez a minden tekintetben (fordulatban, látványban, szereplőszámában) annyira visszafogott film ilyen mértékben magával ragadni. Nem lehet véletlen, hogy Kelly Reichardt hivalkodás nélkül szép, egyszerűen és sallangmentesen kifejező képei is celluloidra fogtak – mint sok más esetben ezen a fesztiválon. Mikor már a sokadik érzékeny vizualitású moziképen fedeztem fel a filmnyersanyag apró szemcsézettségét, azon kezdtem el tünődni, vajon lehet, hogy a digitális kamerák valóban tökéletessé válásának korában mégis arra jutottak a filmesek, hogy hiába jobb minden mérhető mutatóban (felbontás, mélységélesség, színgazdagság, fényérzékenység, stabilitás) az új, az analóg technika kifejezőbb?

Baran Rasoulof átveszi bebörtönzött édesapja, az iráni Mohamad Rasoulof helyett az Arany Medvét Jeremy Ironstól, a Berlinálé zsűrielnökétől (fotó: Shutterstock)

Ugyanilyen nyersanyagra forgott a nap másik különlegessége, Philippe Garrel *A könnyek sója* című kis remeke. Egy, a távoli francia vidékről, apja asztalosműhelyéből a párizsi iparművészeti főiskolára kerülő fiatal srác életének és persze szerelmeinek alakulását követjük nyomon nagyjából egy év során, ahol a helyzetek szinte objektív (vagy annak tűnő) bemutatását egy meglehetősen szubjektív, a főhőst bizonyos értelemben megítélő narrátor rövid monológjai, átvezetései kötik össze. Garrel munkái évek óta megfigyelhetetlenek számomra, lehetetlen megragadnom azt, hogy ezek a látszólag banális egyszerűséggel megrendezett és felvett, gördülékenyen elröppenő kis történetek mitől olyan magával ragadóak és erősek. Nem értem, miként tudja becsempészni az egyszerű jelenetekbe és a kialakuló szerelmi háromszögekbe a viszonyok és a személyiségek ellentmondásos komplexitását úgy, hogy közben sem a sztori, sem a hangsáv, sem a képek nem tolakszanak előtérbe megkomponáltságuk nagyszerűségével.

Mezítlásos szerb road movie-ra ülök be Nyugat-Berlin egyik legszenzációsabb mozijába a Zoo Palastban, ahol a hatalmas terem, a színpadnyi előtérrel rendelkező óriási vászon és előtte a redőzött, súlyos függöny a Berlinálék lehangulatósabb vetítéseinek ad helyt minden évben. Srđan Golubović az exjugoszláv hétköznapok emberi és társadalmi körülményeinek kitarító ábrázolója, ezúttal a végérvényesen periférikus létbe taszított ország posztapokaliptikusnak tűnő elhagyatott helyszíneit mutatja meg. Az *Otac* (Apa) címszereplője a helyi gyámügy és hivatalnokok packázása elől a belgrádi miniszterhez indul fellebbezésért, ám teljes nincstelensége, valamint elkeseredettségének hangsúlyozása érdekében gyalog teszi meg a 300 kilométeres utat. A film azért rendkívül emlékezetes, mert a remek situációk és alakítások révén érzelmileg mélyen átélhető története mellett szájbarágás nélkül teszi világossá azt az egész társadalmat átfogó kilátástalanságot, ami a legtöbbek számára nem csak anyagi, hanem morális

>>>>> folytatás a 18. oldalon

értelemben is lehetetlenné teszi az értelmes, élni érdemes életet.

Vasárnap a koronavírus olaszországi drasztikus elharapózásáról szóló hírekre ébredtünk, ami után egyre gyakrabban vetődött fel bennünk a kérdés, vajon okos dolog volt-e olyan rendezvényre jönnünk, ahol naponta ötször-hatszor megünnök sok száz néző közé, minden alkalommal ülőhelyet és szomszédokat váltva maximalizálva a fertőzésveszélyt. Nem beszélve arról, hogy bár a fesztiválról az ázsiaiak és főleg a kínaiak távol maradtak, az olaszoknak előtte még fogalmuk sem volt kitettséükről, ezért szokásosan nagy számban tették tiszteletüket. Ám a berlinieknek szemük se rebbent, a fesztivál még egy közleményt sem eresztett meg a témában, úgyhogy lesz, ami lesz alapon vetettük magunkat újabb mozi-termekbe.

Az érkezéskor összeszedett késés miatt ezt az estét kellett Cristi Puiu nagyszabású történelmi-filozófiai filmjére szánnom, egy távoli moziban tartott közönségvetítésen, ahol – meglepetésemre – német felirattal vetítették a főleg franciául és elenyésző részben oroszul, németül és néhányszor magyarul beszélő filmet. A véletlen végül szerencsésnek bizonyult, hiszen így a felirat mankója nélkül végig kénytelen voltam csak a hangzó szövegre figyelni, és át tudtam látni azt is, ahogy ez a különleges mű nem csak a szóbeli kifejezés és a narratíva, hanem a mozgóképes konstrukció szintjén is mennyire tudatosan van felépítve. Egy erdélyi udvarházban járunk a 19. század vége fele, ahol az orosz Nyikolaj öt vendégével együtt vitatkozik Jó és Rossz viszonyáról a háború kontextusában (elfogadható-e a jó érdekében művelt rossz?), az orosz identitás európaisághoz való ellentmondásos viszonyáról és végül Isten létezésének racionális bizonyításáról. Egyszeri megnézés nem elegendő ennek a műnek a megértéséhez, ugyanis a Vlagyimir Szolovjov orosz filozófus írásaiból párbeszédre átírt bonyolult gondolatok, komplex udvariassággal kifejtett intellektuális érvek és ellenérvek mellett egy itt el nem árulandó narratív csavar és a beszélgetések különböző részeihez társított eltérő filmezési konvenciók is nehezítik az értelmezést. Az Encounters szekció nyitófilmjének választott *Malmkrog* messze távolodik a román új hullám által közel 20 évvel ezelőtt indított közvetlen realizmustól, és egyértelműen a mozi határait feszegeti, illetve magát a médiumot értelmezi újra. Cristi Puiu ezzel a filmmel túllépett egy nemzeti filmes irányzat úttörőjének és vezetőjének szerepén, és azt bizonyítja, hogy nagyszabású – bár e sorok írójának ízléséhez kissé konzervatív – gondolkodó és a filmművészet formai nagymestere.

A legjobb napom következett, nem mellesleg három Encounters szekcióban vetített filmmel – helyszűke miatt ezekből kettőt emelnék most ki. Képzelnék el egy fekete-fehér, minden dialógus nélküli, pusztán környezeti zajokkal dolgozó mozit, amelynek főszereplője egy éppen

malacokat ellett koca, a mellékszerepekben pedig egy féllábú tyúk és két tehén látható – mindannyian mindenféle humanizálás nélkül, egyszerű hétköznapi cselekvéseik közben. A *Gundát* dokumentumfilmként kategorizálták, azonban a csendes megfigyelés, az időbeli kihagyások és narratív ugrások, amelyek szinte észrevétlenül szövik át Viktor Kosszakovszkij filmjét, inkább a fikció és a doku határterületére tolják az értelmezést. Mivel a film nem válik állatvédelmi vagy vegá étréni propagandává, olyan felismerések, érzelmek és gondolatok kavarnak az ember fejében utána, amelyeknek tétje nem önmagán túlmutató következtetésekre, hanem az átélt élmény gazdagságára irányítják figyelmünket. A formai merészség, az inspirációs területek sokfélesége, az újszerű gondolkodás miatt a film az egész Encounters szekció védjegyévé válhat.

Mint ahogy más értelemben ugyanez igaz a fájdalmasan gyönyörű lengyel animációra, amelyre – bár látszólag a két mozi közel volt egymáshoz az Alexanderplatz környékén – csak nagy sprinttel érek el a szakadó esőben. De megérte, mert a *Kill It or Leave This Town* a vizuális megformálás, a narratív szerkezet, a tárgy és az egészhez való alkotói viszonyulásmód szoros összefonódottsága révén talán a legjobb rajzfilm, amit az elmúlt évtizedben láttam. A legnagyobb részét egyetlen vonallal, az alkotó Mariusz Wilczyński által saját kezűleg rajzolt fekete-fehér tusrajz-animáció jellegzetessége a helyenként megjelenő, szinte világító színes foltok jelenléte, illetve a rajzolttság el nem rejtése. Ez azonban nem pusztán arról szól, hogy nyilván a rajz nem fotografikus, hanem hogy a rajzolttság anyagi dimenziói, például a háttérül szolgáló papír egyenetlensége, gyűröttsége az ábrázolt világ szerves részévé válik. A rendező gyerekkori emlékeiből kiinduló, a hatvanas-hetvenes évek Lengyelországát megelevenítő film a tu-

datalettiba való bepillantás szurrealista technikáit egyfajta mindenén átsütő, az elmúláshoz kötődő szomorúsággal keveri egy felejthetetlen atmoszférájú és vizualitású filmben.

A keddet mindenkori kedvencem, a koreai Hong Sang-Soo versenyfilmjével kezdem, aki újra, ki tudja, hányadjára (legalább egy filmet forgat évente) egymást valamikor jól ismerő, de régóta kapcsolatban nem lévő figurák sok év utáni futó találkozásait örökíti meg. Megközelítésének érdekessége abból fakad, hogy ez az alapszituáció mindig a közvetlenség és a (Koreában különösen hangsúlyos) formális viselkedés feszengéssel, üresjáratokkal, elejtett szavakkal és gesztusokkal teli elegyét hozza létre. A *Woman Who Ran* nem tartozik a 2011-es interjúnk óta látványosan megöregedett mester nagy művei közé, de mégis van benne egy olyan, az egész narratíva átértékelésére kényszerítő fordulat, amelyre csak a végfőcím megjelenésekor jövünk rá.

Másnap a fesztivál legnagyobb csalódását kell megélnünk, az általam nagyra tartott brit Sally Potter (ha mást nem, a kultikus *Orlandót* sokan ismerhetik) egy rosszul megírt és borzasztó színészi alakításokkal terhelt (Javier Bardem, Elle Fanning és Salma Hayek mülja alul önmagát) művel, a *The Roads Not Taken* cíművel került érdemtelenül a versenyprogramba. Utána viszont kárpótolt az Isten-komplexusos orosz Ilja Hrzsanovszkij, aki a *DAU* néven nagyjából 13 éve futó megalomániás projektnek egy apró darabkáját mutathatta be Berlinben. A forgatáshoz egy félig fiktív, sztálini időkből származó szovjet kutatóintézet életnagyságú mását építette fel az ukrainai Harkovban, ahol a szereplőknek (már ha nem léptek vagy rúgattak ki) három éven keresztül állandóan a szovjet körülmények szerint kellett élniük, anélkül, hogy pontosan tudnák, mikor zajlik forgatás. A szerep és valóság közti kü-

Cristi Puiu: *Malmkrog*

Ilja Hrzsanovszkij: *DAU. Natasha*

lönbség feloldására építő koncepció képezi a most bemutatott kétórás játékfilmet, a *DAU. Natashának* az alapját is, amely az intézeti kantine két felszolgálónőjét, azoknak hektikus, ingerült viszonyát, és az éjjelente náluk dorbézoló felsővezetéssel való kavarást mutatja be. Az ábrázolás direktisége valóban megrázó, ugyanis kezdve az éles szextől a szereplők verbális és fizikai konfliktusán keresztül a valódi, megalázó lerészegedésig semmi sem megjárt. Úgy gondolom, ezzel Hrzsanovszkij nem pusztán a naturalizmust hajszolta öncélúan, hanem erre volt szüksége ahhoz, hogy a totalitárius rendszerekben vergődő egyének egzisztenciájának egyik alapvető jellegzetességét, az élnéliség kedvéért megkötött kompromisszumok valóságát és azok személyiségromboló hatását zsigerien átélhető módon megjelenítse.

A román filmet Puiu kivül az utóbbi évek leginnovatívabb és egyben legtermékenyebb rendezője, Radu Jude képviselte, akinek két filmje is szerepelt a Forum szekcióban, azonban idő- és jegyhány miatt csupán az egyikre jutottam el. A *Ieșirea trenurilor din gară* (A vonatok elhagyják a pályaudvart) a román holokauszt feldolgozásának újabb állomása Jude életművében, és a *Halott nemzet* 2017-ban elkezdett, archívumra építő dokumentumfilm-vonalat folytatja. Ezúttal az 1941 júniusának utolsó napjaiban zajlott jászvárosi pogrom és a halálvonatok kerülnek a célkeresztbe egy kétrészes, kísérteties munkában. A játékidő nagy részét (2 óra 45 percet) kitevő első fejezetben egy mozgóképes emlékművet láthatunk, amely során az áldozatok betűrendbe állított végtelen felsorolását követhetjük, fotók (főleg igazolvány- vagy családi képek) megjelenítése, valamint az elhalálozási körülményeik szöveges leírásának elhangzása révén, mely tanúvallomások leginkább a háború utáni jóvátétel indoklásaként vagy a néhány túlélő beszámolójaként születtek. A hol nagyon szűkszavú, hol részletesebb, hol pedig egyenesen átélhetővé váló leírások nyomán szép lassan kirajzolódik bennünk a korabeli Jászvásár, illetve az atrocitások főbb helyszínei: az otthonok, ahonnan kizavarták a zsi-

dó lakosokat, az utcák, ahol meneteltek, a rendőrség udvara, ahova összegyűjtötték, majd ahol inzultálták őket és végül a végtelen vonatutak a környékbeli holtgáncsokon. Ez a rendkívül hosszú, fárasztó felsorolás valójában nélkülözhetetlen ahhoz a hatáshoz, amit a második fejezet 15 perce ezzel együtt hoz létre bennünk: itt ugyanis minden hang és kommentár nélkül a pogromról készült korabeli fotókat látjuk, és hiába hallottuk ezerszer ismételve az atrocitásokat és helyszíneket, mégis megdöbbenő vizuális formában megelevenedve szembesülni a feltört lakásokkal, az utcán heverő hullák mellett sétálgató polgárokkal, a zsúfolt udvarral és a tehervagonok derekáig érő hullahalmokkal. Radu Jude filmje azért fontos, mert egyértelművé teszi, hogy a román hivatalos narratívával ellentétben (a magyarra egyébként kísértetiesen emlékeztető módon) a zsidóüldözés és a pogrom a helyiek, a románok tevételes részvételével történt, egyáltalán nem csak a német hadsereg képviselői tehetők felelőssé. A mű különlegessége pedig a mozgókép formanyelvének és hatásmechanizmusának kifinomult használatából ered, a különböző típusú dokumentumok intermediális bemutatása, az ehhez választott ritmus és szerkezet mélyen bevésődő tapasztalattá teszi ezt a filmet.

Az utolsó napot megint Ázsiával indítom, a tajvani Tsai Ming-Liang kis remekével, ami egyszerűségével, szótlan odafigyelésével (a feliratok szándékos hiányára külön felirat hívja fel az elején a figyelmet) a gesztusok testi megtörtetésének idejét viszi vászonra. Annyira kevés történik a filmben – aminek *Rizi* (Napok) a címe –, hogy a sztori bármilyen töredékének ismertetése túl sokat fedne fel, pont az eseménytelenségben való részvétel élményét törné meg.

Ekkora sort talán még nem is láttam Berlinben: a képzőművészeti egyetem melletti rendezvényteremben található hatalmas, kétszintes moziba várakoznak messze az utcára kanyarodva azok, akik jegyet vásároltak, a pusztá akkreditációs belépővel rendelkező újságíró mindegyikőjük bejutása után reménykedhet belépésben. A film címe az ikoni-

kus regény és tévésorozat után – *Berlin, Alexanderplatz* – Németországban az első vetítések pozitív visszajelzései nélkül is tömegeket vonzana. Pedig közepszerű, gyakran sablonos alakításokból és szitukból építkező filmről van szó, ami – talán túlon túl aktualizálva a sztorit – egy Berlinbe érkező afrikai bevándorló szemszögéből mutatja be, hogy az integráció, az őszinte szerelem és a gyors pénzkérés vágyának egyszerre történő megvalósítása lehetetlen.

Úgy látszik, Iránban már nem csak a művészfilm olyan globális sztárjainak néhez filmet készíteni, mint Dzsafer Panahi, hiszen a végül Arany Medvét nyerő Mohammad Rasoulof is bírósági tilalom és felfüggesztett börtönbüntetés fenyegetése alatt forgatta le a *Nincs gonoszt*. E cikk írása közben pedig megérkezett a Berlini tiltakozó nyilatkozatában a hír, hogy az iráni hatóságok élesítették az ítéletet, így Rasoulofnak börtönbe kellett vonulnia. A film kétszeresen az iráni teokratikus állami berendezkedés velejét érinti: egyrészt azért, hogy a halálbüntetés problematikus mivoltáról beszél, másrészt azért, mert ezt individuális nézőpontból, az egyénre gyakorolt lelki hatás és az egyéni morális döntések perspektívája felől teszi. Többet ebből a történetből se mesélnék el, ugyanis a remek forgatókönyvnek köszönhetően – ez egyébként a film legerősebb oldala – a négy fejezet mindegyikében meglepő fordulattal találkozunk, amelyeknek csak a sejtetése is rontaná az élményt.

Pusztán az új seprű jól seper jelenségével van dolgunk, és néhány év múlva az új vezetőség ellenére beáll minden a régi, unalmas kerékvágásba? Csak véletlen szerencse volt a jó évjárat, amelyben ennyi izgalmas film született, és ez pont a vezetőváltás idejére esett? Azt gondolom, ennél többről van szó: amit Chatrian és Rissenbeek most megvalósított, radikális elmozdulás a fesztiválevetéstől a kurátori gondolkodás fele, melynek lényege, hogy nem pusztán az adott évad legjobb filmjeit akarják megszerezni, hanem az összeállítás maga egészében üzenni kíván valamit a világról, az alkotás szabadságáról, a filmművészet lehetőségeiről és a mozi médiumának esélyeiről. A versenyprogram szintjén néhány bevállalósabb döntés kivételével nem érzek hangsúlyos változásokat, és ez talán azért lehet így, mert az Encounters szekció lett ennek a kurátori programnak a zászlóshajója, még akár azon az áron is, hogy a legjobb innovatív szellemiségű, kísérletező, formabontó alkotásokat elhalássza a korábban ezekre figyelő két mellékszékció, a Panorama és a Forum elől. Ezt bizonyos szempontból veszteségként lehet érzékelni, ugyanakkor úgy látom, a két nagy múltú mellékszékció hatalmas filmdömpingjében (egyenként kb. 50 filmet mutatnak be minden évben) könnyen eltűnhettek az értékes alkotások, amelyek így kiemelve e szűkebb válogatásban sokkal egyértelműbben rivaldafénybe kerültek. Bárhogyan is alakul a jövőben, azt már most érzem, hogy a tizenhat Berliniéből, amit végignéztem, nagy valószínűséggel ez volt a legjobb.

FISCHER BOTOND

Felmorzsolódás alulnézetből

Nem szeretem az elfogulatlanság vékája alá rejteni a saját szubjektív szempontjaimat, mikor elemző típusú szöveget kell írnom valamilyen műalkotásról, mert nem tartom etikusnak, és ezúttal egy olyan tematikájú szöveget vitt színpadra a Yorick Stúdió, amellyel kapcsolatban meg sem próbálhatnám mellőzni a személyes érintettségét. Elise Wilk *Eltűntek* című, a szerző (saját bevallása szerint) egyik legszemélyesebb színpadi szövegéről van szó, mely a romániai német kisebbség huszadik századi sorsával foglalkozik egy többgenerációs család történeteinek tükrében. Wilk ráadásul pontosan az én generációmhoz, a korai y-generációhoz tartozik, mely kisgyermekként megtapasztalta, milyen kisebbségként egy végtelenül szegény nacionalista diktatúrában, aztán meg azt is, hogy milyen bármiféle érvényes vagy ismert életstratégia nélkül kitalálni, hogy mit kezdjünk az életünkkel, és mire ez sikerült volna, megjelent az internet, és érvénytelenített mindent.

THEÁTRUM

Egészen friss, 2019-es szövegről van szó, és örömteli, hogy a Yorick Társulat hozzáférhetővé teszi szinte rögtön az erdélyi magyar közösség számára, mert szerintem hajlamosak vagyunk elfeledkezni róla, hogy saját magunkat, erdélyi és partiumi magyarokat ne csak a románság, hanem az egykori szászok, zsidók, svábok, és más, még meglévő vagy már asszimilálódott-kivándorolt nemzeti és egyéb kisebbségekhez képest is lássuk, vagy legalább nézzük meg. „Először írok a létezésem multikulturális vetületéről. Mások külföldre való távozása mindig is életem része volt. Egy bizonyos ponton túl már nem fáj, az ember védetté válik. De aztán felmerül egy gondolat, mint egy árnyék: ha mindenki elmegy, idegen leszel a saját hazádban. Akkor otthon vagy-e még? Ki lettem volna, ha elmegyek? Vajon a kivándorlás más emberré változtat? Megváltozik-e az identitásod, ha máshol élsz? Ezekről a dolgokról szól a szövegem” – idézik Elise Wilket a műsorfüzetben. Egy szász család négy generációjának különböző pillanatai elevenednek meg, de ezek nem esetleges pillanatok az időben, hanem olyan történelmi gócpontok, melyek meghatározták az erdélyi szász-ság, így a szóban forgó család sorsát. A legkorábbi ilyen időpont a második világháború vége, mikor a németeket a hirtelen „ellenséges” területté vált otthonaikból a kollektív bűnösség elve alapján Szibériába deportálták, gyakorlatilag a teljes munkaképes népességet. A következő történelmi kontextus a „kommunista” Románia, a kivándorlási lehetőségre várók, a zöld határon való életveszélyes szökések, a számunkra is ismerős „holnapról vajon ki nem jön be a munkába-iskolába soha többé” időszak. Végül elérkezünk a már '89 után született generáció felnőtté válásának, és a deportálást meg- és túlélő utolsó utolsó pillanataikhoz. A darab

dramaturgiája azonban nem követi az időrend linearitását, ezzel a széttöredezettséggel pedig át is helyezi a hangsúlyokat, meghatározza a befogadás perspektíváját. Ez a formai megoldás az egyik oka, hogy a szüzsé túl tud nőni egy átlagos családtörténet séméin, a másik ok pedig éppen a történelmi, községmeghatározó események háttérből való közvetett vagy közvetlen beszűremlése. Alulnézetből látjuk a XX. század második felét, egy megszűnő kulturális és nyelvi kisebbség, ugyanakkor a családi viszonyok, motivációk, érzelmek, hétköznapi díszletek felől, és ezt az egészet ennek a közösségnek egyik utolsó képviselője írja. Ez lehetne amúgy valamilyen önsajnáló pozíció is, de Wilk sokkal profibb annál, minthogy beleesne ilyen csapdába, bár azért kacérkodik az érzelmi hatással is.

Az előadás visszafogott és szövegközpontú inkább. Alternatív kisszínházi forma, mely a látvány és az egyéb rétegek puritanizmusával a színészi játékot és a színpadi szöveget teszi meg elsődleges jelentéshordozóknak. A játéktérben egy fémkeretes, kerekken gördülő fémváz, egyetlen fallal, ebben vannak a díszletelemek, melyek egy random, bármikor belső teret alakítanak ki. Az idősíkok közötti átmeneteket ennek a váznak a körbe-körbeforgatásával jelzi a rendezés. A jelmezek teljesen semlegesek: tetőtől talpig fehérben van mindenki. Cári Tibor zenéje (amit élőben játszik a két csellista, Domahidi Katalin és Vilhelm András) nem húzódik annyira háttérbe, mint a vizualitás, de nem is válik jelentésképző tényezővé. Körbekeríti a hangulatokat, helyzeteket, megad egy szubtilis ritmust, a már említett, széttört kronológiával dolgozó dramaturgiával együtt egy filmes irányba mozdítja az alkotást.

Ebben a kamaraszínházi formában a színészi játék kerül tehát még inkább fókuszba. Ezt a fókuszot élesíti, hogy a hat szereplő közül öt több karaktert is játszik, egy-egy színésznek tehát többször is szerepet kell váltania, és ezt a váltást nem segíti sem a díszlet, sem a jelmez. Ez meghatározza a játékok, erősebb kontúrokkal dolgoznak a játékok. Szilágyi Enikő (Kathi) az egyetlen, aki ugyanazt a szereplőt alakítja végig az előadás során, de ő meg hol a tizenéves, hol a már idősödő, hol a már egészen öreg Kathi játssza szekvenciától függően. Szilágyi

Enikő alkalmazza a színészek közül a leglátványosabb váltásokat amúgy, és bár néha kissé mintha modorossá vagy túljátszotná válna, de a különböző életkorok ilyen erős jelzései, amit a színész teljes testében, gesztusokban, hangban, beszédben, több rétegben jelez, jól működik ebben a szövegben és ebben a színházi formában. Az a benyomásom amúgy, hogy Sebestyén Ába rendező meghagyta színész kollégáinak azt a szabadságot, hogy a koncepció keretein belül használják a saját eszközeiket. Ez eredményez ugyan egy bizonyos fokú eklektikát a színészi munkában, mégsem zavaró. Ami szerintem problémásabb, az az, hogy ezzel mintha mindenki a komfortzónájában maradna, és ez, a komfortzónában való megmaradás mintha kiterjedne az egész előadásra. A teljes produkció mintha „alajátszana” a szövegnek, nincs elég erős momentum, kép, ami rögzülhetne, hogy kapaszkodóként vagy kapcsolódási pontként segítene a markáns-sá váláshoz. De ez a semlegesség lehet tudatos távolságtartás, tudatos visszafogottság is, mert így a történet el is szakad valamenynyire az erdélyi szász-ság kulturális univerzumától, az értelmezést ez ki is szélesítheti.

A Yorick Stúdió alapvetően jól működő előadást hozott létre egy egészen friss, a romániai etnikai kisebbségek szempontjából releváns, jó szövegből. Őszintén szólva sem Elise Wilk drámája, sem ez a produkció nem emelkedik ki (szerintem) az átlagos termékből. Wilk szövege is inkább a témaválasztás miatt invenciózus romániai kontextusban, dramaturgiai szempontból is, és a történet szempontjából is láttunk már ilyet. Az előadás sem tud (akar) kimozdulni az alternatív, szöveg- és színészközpontú kamaraszínház és a különböző társalkotók egyéni komfortzónáiból. De e kifogások ellenére: az *Eltűntek* egy, az erdélyi magyar minőségi átlagot meghaladó, releváns, friss és működő színházi élmény.

Yorick Stúdió. Elise Wilk: *Eltűntek*. Fordította: Albert Mária. **Rendező:** Sebestyén Ába. **Szereplők:** Szilágyi Enikő, Bajkó Edina, Scurtu Dávid, Szabó János Szilárd, Tóth Zsófia, Sebestyén Ába. **Zene:** Cári Tibor. **Zenészek:** Domahidi Katalin, Vilhelm András. **Díszlet és jelmez:** Sós Beáta. **Rendezőasszisztens:** Máthé Barbara. **Dramaturg:** Cseke Tamás.

FRIED ISTVÁN

„Szöveghelyzet gyanánt adott egy szűk szeglet...” (Egy régi-új verseskötet margójára)

Kezdetként alant járó prózában híradás: a Magvető Kiadó Kovács András Ferenc ke-rek évfordulójára *Requiem tzimbalomra* cí-mel olyan verseskötetet adott ki, amely a sok-félé kalandozó, fáradhatatlanul „költözők-dő”, dallam- és ritmusváltozatok sokaságát pró-báló költő Mozart- és Csokonai-vízióit gyűj-tötte össze. Mindez természetesen csak egy tág tematikai jelölést enged meg, a tematika egyes versekben megnyilatkozó szórtsága le-hetővé teszi zenei motívumokkal áthatott po-ézis és irodalmi alakzatokat befogadó dallam verses összegondolását. Lényegéül mégis egy-felől a rokokót megidéző életérzésre emlékez-tetés, másfelől a jelenben használt irodalmi formák, versalakzatok szembesítése tetszik. A „hozott anyag” már a kötet elején (majd az egyes versek fölé írt mottókban felbukka-nó Mozart- és Csokonai-idézetek, levelekből, versekből) széleskörű utalásokat tár(nak) föl, egyúttal versforma és merő információ, felül-stilizálás és köznapi közlés összefogása, mint egyazon jelenség színe és visszaja, ezúttal (is) „élmény” és elbeszélői antinómiái (az ember-és polgárlét átválthatóságának esélyei a mű-vészlet problematikuságát feltételezik) itt sem feszítik szét a forma által teremthető kor-látokat, hanem a korlátokra, a forma kész-tette önkorlátozás jelentőségére ráismerést a poézis egyik, messze nem mellékes előfelté-teleként fogad(tat)ják el. S minthogy e kötet verseit olvasva immár nem pusztán irodalom/szöveg-, hanem művészetköziségre következ-tethetünk, aligha lepődünk meg olyan „mű-faj”-ra emlékeztető verscímeiken, mint: Klavi-erkonzert, Sonatina senza misura, Prágai éji zenéske, Don Giovanni, Férfidal, Ein musi-kalischer Spaß; mely kiegészíti a közvetlenül az irodalommal összefüggő, ideemelhető cím-beli megnevezéseket: Hangzatka, Fársángtól búcsúvétel, Vígásagos vitézi versezet, Jugend-stil, ezredvég, Háfiz sírhalma mellett- vagy a mindkét kategóriába sorolható: Anakreoni dallam, Wiener Blut (ez a címe egy Johann Strauss-hoz fűződő, 1889-es bécsi operettnak), Professor Tzimbalom gyászdalotskája.

kritika

A verscímeiben előlegződik a versszöve-gek jellegzetessége: az archaikus szóhaszná-lat, illetőleg az íráskép archaizálása, a kor-társi, a néha emelkedett, néha triviális hangvétel ütköztetése, valamint a szó sze-rint érthető többnyelvűség: az olasz (a Mo-zart) a Ponte operák nyelve, (amelyet Csoko-nai is elsajátított), a német, a latin frázisok, fordulatok, versemlékek, zenei utalások be-iktatása. Ezáltal a XVIII. század bécsi és magyar irodalmi nyelvköziség érzékeltetése. Olyan, összetett, mitológiai és jelenkori allú-ziókból építkezés, amely lényegében Mozart és Csokonai művészetében már jelen van, és amelynek megidézése a kötet cím pfram-értékű jelzésében tematizálódik. A versesköt-et első és utolsó darabja Mozart töredéké-ben maradt *Requiem*-jét teszi meg beszéde

tárgyául, emellé a magyarosnak hirdetett hangszert nevezi meg, a Professor Tzimba-lom viszont közvetlen Csokonai közelébe visz. Mozart és Csokonai párhuzamban látása el-ső megközelítésben a rokokó személyes megé-lésének művészetté formálásakor tetszik ki, Csokonai „mozartos” hangoltsága már több értekezésben fölmerült. Ugyanakkor nem fe-lejthető, s ezt a kötet idézettel, verssel erősíti meg, Csokonai fordította a *Varázsfuvola* lib-rettóját, így Mozart magyar útjának a költő az egyik sürgetője lett. Hasonlóképpen meg-gondolkodtató, mily mértékben „szintetizál-ta” Mozart is, Csokonai is a maga korának szó-, illetve dallamvilágát, mennyire idősze-rűsítette műfaji rendszerét, mily sokfélekép-pen tudtak hangot adni önnön érzelmi tör-ténetüknek, hogy vezették át játékoságukat különféle klasszicizáló formába – nem utolsó sorban: mily mértékben voltak elköteleződve a felvilágosodás eszméinek, fény-szimboliká-jának. A *Requiem tzimbalomra* kötet (jöllehet az egyes versek más-más KAF- kötetben je-lentek meg) bámulatos egységbe fogja a két művészsorsot, amely a végsőkig feszítette a kísérletező kedvet; műfajok, ritmusok, vers-és zenei formák tanúsítják: a régi meg az új nem bizonyosan váltják egymást, olykor egy-másra/egymásba épülnek, kontaminálódnak, kiegészítik egymást. Egyetlen versforma sem idegen testként ékelődik ebbe a Mozart- és Csokonai-történetbe, hanem KAF-történeté válásával igazolja e kontaminálódások szük-szerűségét. Mint ahogy az idézetek, az al-lúziók, a kölcsönzött versformák úgy harmo-nizálódnak egységgé, hogy halványan ugyan emlékeztetnek egykorvoltjukra, valójában ebben az új közegben többletjelentéshez jut-nak. A nyitó vers, *A megbízás* látszólag nem több, mint annak a jól ismert történetnek hí-rül adása, mint rendelte meg egy titokza-tosnak hitt ismeretlen Mozarttól *Requiem*-jét. Mint a kötet „nyitánya”, a helyén van. A meglepő: a haiku-forma; a prózainak mond-ható nyelvhasználat ennek révén verssé tör-delődik, az 5-7-5-ös szótagolás immár nem-csak külső formaként fogadható el, hanem az európaivá, modernné, mondhatjuk (nem rosszállással), divatossá váló alakzat az eu-rópai, a magyar, a divatos nyelvvaltozat fe-lé (is) nyit. Ezzel szemben a Mozart-témára szerzett *Ein musikalischer Spass* (Egy zenei tréfa) Csokonaitól kölcsönkéri *A reményhez* című vers ritmikáját, ezt a maga céljára né-mileg átalakítja, s a *Requiem* vonzaskörében maradvá elégikusan csengeti ki. A két Requi-em-vers közé sorolódna a víziók a tervezett, de nem élhető művészlétezéséről, amelyek-ből mégis a XVIII. század két életműve fakadt föl. K. 626 (Köchel-jegyzék!) a *Requiem*-szö-vegre írt haiku-változatok, a zenemű formá-lódásának lírai krónikája, merész kísérlet: a keletkezéstörténetbe bevonni a fogyó éle-tet, a latin szövegtöredéket a jelzéseket: már készül a mű. A művészsors küzdelem a meg-élhetésért, küzdelem a művészetért. Az ér-tetlenség ellen harcba szálló művész a töké-letes formát, a súlyos tartalmat érzékeltető játszi virtuóz rímelést szegezi szembe, a ze-ne és a szó kimunkáltsága a legfőbb cáfolata

Kovács András Ferenc
REQUIEM
TZIMBALOMRA
m

a *kege karnagyoknak*, kiket szatírába oltott előadással semmisít meg a vers: „Biborcsók nőhet botfűlűkre! / Hallják talán, s nem hi-szik! / Összhang a szellem könnyű tükre! / Biborcsók nőhet botfűlűkre, ha satnya lel-kök földüket...” A hatást fokozza a károm-lások, a rímek, az alliterációk, a találó jelzők „zeneisége”, ami éppen a földüketek ellen hangzik föl. A Goethe által is versbe fog-lalt perzsa költő Háfiz Csokonainak is ked-ves poéta-alakja, a kötetben neki címzett ver-se (költői játszadozás) Csokonai és Szilágyi Domokos emlékének van szentelve, anakre-oni versformában szól, Háfiztól a Balkánig, a Kaspikumig, Kásmírig ívelnek a rövid so-rok, az idill fenyegetettsége a költő és a költé-szet (mindenkori?) fenyegetettsége, az anak-reontika látszólagos gondtalansága csupán a versforma átvételével realizálódik, mivel az „igazhívó imája/ Nem törhet mennyekig már!”

A kötet sokrétű játékosága, műfajok és nyelvek kereszteződési pontjára irányított hangvétele olyan költészetet prezentál, amely a szabályos-hagyományost és a szabályta-lan-furcsát segít szembesítést által elfogad-tatni. A *Múltkor Prágába mentünk* nemcsak olasz nyelvű „betétével” tűnik föl, jóllehet e betét csattanóul szolgál, ezt egy zárójelbe tett, dőlt betűs olasz magyarázó mondat egészíti ki, hanem egy rövid sorokból álló szonett prezentációja történik, minden versszak utol-só sora ellenben adoniszi sor, azaz egy dak-tilus meg egy trocheus (vagy spondeus). Ez az összetettség részben azzal indokolódik, hogy egy meg nem nevezett helyre vezet, az olasz idézetek révén talán Prágába (erre a cím a bizonyíték), a verssorok közötti áthajlások azonban (meg a rímtelenség) egy szabadabb beszédforma költőiségét sugallják.

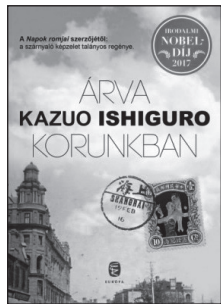
A „hozott anyag”-ból jeles költészet alakul. A „hozott anyag” nem hangsúlytalan jelenléte formálja ezt az összetett poézist. Értékelésére Nemes Nagy Ágnes tanulmányából kölcsön-zök: „A már egyszer elkészített műtárgyról újabb verset költeni életveszélyes, minden pil-lanatban másodlagossá válhat, afféle tisztés-teltelen árukapcsolássá, amikor a remekmü-be sok kicsiny műveszke kapcsolódik, és így adja el magát. S ugyanakkor mindig is gya-korolt elkerülhetetlen cselekedet ez: művé-szet reflektál művészetre, a kultúrémény lé-télménnyé válik.” Nemes Nagy Ágnes ezt egy Csokonai-vers elemzésekor írta.

Kovács András Ferenc: *Requiem tzim-balomra*. Budapest, Magvető, 2019.

Egy megoldás nélküli rejtély története

Kazuo Ishiguro: *Árva korunkban*. Fordította Tábory Zoltán. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019.

Bevallom, László Noéminak egy négy évvel ezelőtt a *Helikon* hasábjain megjelent fülszövege tett Ishiguro-rajongóvá (ami, nem mellesleg, a fülszöveg szükségességéről is meggyőzőtt). Azóta lázas Ishiguro-olvasó vagyok, s a Nobel-bizottságnak hála 2017-től a magyar könyvkiadók az Ishiguro-életmű régebbi darabjait is megjelenetik. Az *eltemetett óriás* (eredeti megjelenés: 2015), a *Ne engedj el...* (2005) és a *Napok romjai* (1989) után (hogy csak a leghíresebbeket említsem) 2019-ben magyarul is megjelent az *Árva korunkban*, majd' húsz évvel az eredeti megjelenése után. Az ezúttal a detektív-történet paneljei közé helyezett, Sanghajba – és természetesen az eltűnt időbe, a gyerekkorba – tartó történetet bizonyára másként olvasnám, ha a fentebb említett nagyregényeit az eredeti megjelenés szerint olvastam volna, hiszen *Az eltemetett óriás* és a *Ne engedj el...* után maradunk némi utánérzéssel, holott épp ellenkezőleg...

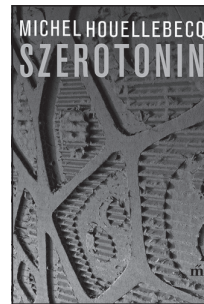
kultúra határterületén álló főszerplő, Christopher Banks ázsiai útja szintén határkorszakba vezet, a 30-as évek Sanghajának világa, a II. világháború előszele, politikai történései hozzájárulnak a főszerplő életének rejtélyéhez.

Tévednénk azonban, ha a detektív-történet szüzséjével leírható lenne Ishiguro regénye, hiszen, mint az Ishiguro által eddig is választott műfajoknál is láttuk, mindez csak keret: a detektív-történet ezúttal is csak a kísérletezés terepe, egy műfaj kifordíthatóságának a mesterei kivitelezését látjuk. A világ leghíresebb nyomozójának készülő Banks a regény folyamán, miközben saját gyerekkori emlékeinek ered nyomába – amelynek meg- és felfejtése hősünk szerint a keleti béke megmentésének záloga is egyben –, fokozatosan irányítóból irányítottá, nyomozóból áldozattá válik: saját múltjának és emlékeinek, és nem utolsósorban magányának és az elszalasztott lehetőségeknek az áldozatává. Ishiguro ezúttal sem kínál választ, nem nyújt megoldást. Helyette elbizonytalanít, kérdez, szembesít: változó emlékeinkkel, a felejtés okozta veszteséggel, gyógyíthatatlan magányunkkal. Vagy ahogy László Noémi is írta: „fájdalmasan eltolt életünkkel”.

DEMETER ZSUZSA

A lét könnyű elviselhetetlensége

Michel Houellebecq: *Szerotonin*. Fordította Tótfalusi Ágnes. Magvető, Budapest, 2019.

Nem tudom, van-e író Michel Houellebecq-ken kívül, aki egy középkorú agronómust választana regénye főhőséül. Művész, katoná, üzletember, csavargó, rendőr, tudós, felfedező, politikus, ügyvéd, pap, nemes, asztronauta, bankrabló, sőt bankhivatalnok, mind „irodalmiasítható” karakterek – de egy agronómus? Nem mintha Florent-Claude Labrouste bármiben is különbözne a francia író/próféta/botrányhős bármelyik korábbi főszerplőjétől: ugyanaz a *kiábrándult értelmiségi*, depressziós, önemésztő és önpusztító, szexuális és magánéleti inkompatibilitásuktól sújtott, a – nem előnyére – változó világban helyét nem lelő, végső soron menthetetlen antihős. Helyzetét súlyosbítja, hogy gyógyíthatatlannak tűnő levertségére egy olyan gyógyszer szed, amely elviselhetően kiegyensúlyozottá teszi ugyan az életét, de minimálisra csökkenti a libidóját, és lényegében impotenssé válik tőle – aki ismeri valamelyest az életművet, tudhatja, ez mit jelent egy Houellebecq-karakter számára.

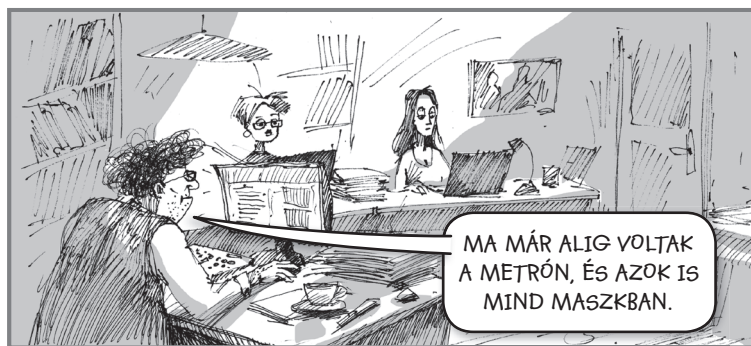
Houellebecq persze, felszíni naturalizmusán túl, nagyon is vonzódik a finom szimbolizmushoz: jelentéktelen szexuális afférok közt tévelygő, egy elveszett nagy szerelem emlékével viaskodó hősének vágycsökkenése az általános tehetetlenségérzet jelképévé válik. Az agronómus Labrouste, arisztokrata származású gazdálkodó barátja révén, tanúja lesz annak a tragédiába torkolló küzdelemnek, amelyet a normandiai tej- és sajttermelő gazdák

folytatnak a személytelen uniós bürokráciával és a helyi érdekeket semmibe vevő világgazdasági túltermeléssel.

És ezzel meg is érkeztünk a francia író örök témájához: a nyugati, európai civilizáció hanyatlásához. Előző, nagy vihart kavarázó regényében (de melyik nem az?), a *Behódolásban* Európa és Franciaország identitásvesztését az iszlám terjeszkedésén keresztül közelítette meg, a *Szerotoninban* a szabadkereskedelemre épülő globalizációról nyújt lehangelő látványt. Minden hiába, az optimista jövőképekkel kecsegtető világ („valószínűleg bedőlünk a személyes szabadság illúziójának, a szabad, végtelen lehetőségeket tartogató élet illúziójának”) valójában az elidegenedés csendes pokla, amelyben már valaha létezett emberi és közösségi kötelékeink is pusztán a túléléshez elegendőek. Maradnak a könnyebb elviselhetőséget ígérő pótszerek, amelyek azonban fokozzák a tehetetlenséget – és ezzel a kör bezárul. Houellebecq látszólagos nihilizmusa mögül azonban most is felsejlik a szentimentális moralista arcképe: „a szerelem, és csak a szerelem teszi lehetővé, hogy földi létezésünk elviselhető legyen”.

PAPP ATTILA ZSOLT

A harcosok bátorsága

Szöveg: Vincze Ferenc / Rajzoló: Csillag István

Fafúvók basszusa

Nincs miért szépitgetnünk: fagottilag Erdély nem az Ígéret Földje. Sok remek zenészünk van, akik a) itt maradtak vagy b) külföldön is remekül beváltak, de sem igazán kiemelkedő fagottosokról (finomítva: szolístaként is fungáló fagottművészekről), sem közelismertségnek örvendő erdélyi fagottiskoláról nemigen hallhatunk. A laikusok körében aztán pláne nem sok impulzust kelt a *fagott* szó, hacsak a „tájékozottabbak” nem gondolnak rögtön egy Pécsi József-kompozícióra, amelynek részleteit sokan ismerik ugyan, csak épp fogalmuk sincs róla, ki írta és mi a mű. Pécsi József (1874–1958) katonakarmester *Dörmögő Dömötör Istók gazda udvarán* című szerzeményének fragmentumai (fúvószenekari kísérettel *Meister Petz am Hofe Meyers* címen született újjá) nap mint nap felhangzottak a magyarországi tévében, miközben – lefekvéshez készülődvén – a maci a fogait sikálta, majd egy-egyvet pökött is, hogy meggyőző legyen.

Tudom, minden nagyoz banális. Erre azonban csak akkor ébredünk rá igazán, ha testközelből halljuk-látjuk, miként kelnek életre világok e jobbára csak zenekar mélyén meghúzódó, ám kétségkívül *elegáns* hangszer csöveiben. Ilyen pillanatokot ajánlott fel nemrégiben a Magyarországon élő és tevékenykedő Herpay Ágnes, a szabad művészetek doktora, a Pannon Filharmonikusok (Pécs) szólamvezetője. Az EMKE Györkös-Mányi Albert Emlékházában Huszics Ibolya zongorakísérettel egész estés szólókoncerttel vezetett be 20. századi és kortárs magyar zeneszerzők fagottra írt termésébe.

„A fagott a barokk és klasszika kedvenc szóló- és kamarahangszere volt, a 19. szá-

zadban azonban a többi fúvós hangszerhez hasonló sors várt rá: a szimfonikus zenekarban meghatározó szerepre tett szert, de szólóhangszerként marginalizálódott, a kamarazenéből pedig szinte teljesen kiszorult. Bár a 20. századi zeneszerzők új hangszerek felfedezése mellett több melőzött instrumentumot is rehabilitáltak, a fagott valahogy nem került bele ebbe a körbe. Ennek persze megvannak az okai, amelyek közül a legfontosabb az, hogy a zeneszerzők – nem meglepő módon – elsősorban olyan hangszer-összeállításokra komponálnak, amelyekből a darab gyakori előadását illetve a mű nyomtatott megjelentetését remélik. Mivel elenyésző számú világjáró fagottművész praktizál, a zenekarok tagjai túlhajtottak, túlterheltek, fagottozni pedig egyre kevesebben tanulnak, mindig nagy szó, ha valahol fagott-szólókoncertet tartanak.” (Lázár Zsombor)

A Herpay Ágnes által összeállított kortárs magyar program világossá tette a hallgatók előtt, hogy a térségünkben születő fagott-szólóművek genezise szorosan összekapcsolódik a hangszeroktatással. Nem titok ugyanis, hogy egyik-másik darabot kifejezetten valamely rendszeres fagottiskola – vagyis játéktechnikai program – számára írta szerzője, nem ritkán épp Herpay felkérésére. A másik szembeötlő jelenség viszont az, hogy nem kevés azoknak a fagottműveknek a száma sem, amelyeket eredetileg más fúvóshangszerre írtak (például oboára vagy klarinétra), később azonban a fagott számára is „aktualizáltak”. Takács Jenő *Sonata missoulánája* például 1958-ban oboa-zongora párosra született, és csak 1965-ben készült el a fagottra átírt változat. Vagy az *Hom-*

mage à Piazzola felcímű elégia és tangó egy 2014-es magyarországi klarinét-kompetíció kötelező szólódarabjaként került ki a szerző, Kovács Zoltán műhelyéből, hogy aztán majd csak 2019-ben szólaltassa meg fagotton először maga Herpay Ágnes.

Amplitúdó

Bár a fafúvós szekció basszushangszere, a fagott szólóinstrumentumként elkövetően soklehetőségű. Lírát, tragikumot, humort, légiességet egyaránt elő lehet varázsolni belőle. Herpay Ágnes minapi „menüjében” több olyan tétel is szerepelt, amely a robusztus – és egyáltalán nem könnyen megszólaltatható – hangszer könnyedségét a legtermészetesebb módon igazolhatta. Kiemelkedik ezek közül Selmeczi György két kompozíciója, az 1987-ben komponált *Zenedarabok Phil Marlowe-nak* című négyrészes munkája, illetve a pár héttel ezelőtt ősbemutatóként elhangzott *La suite en bref* című barokk táncszvitje (!), amely 17-18. századi technikákat (és táncokat: allemande-ot, courante-ot, sarabande-ot és gigue-et) gondolt át kortárs hangzatokká. De nem kevésbé izgalmas darab volt Reményi Attila két fagottra írt egypercesei: nek 10-es sorozata (e biciniumokat Herpay az egyik jól bevált tanítványával, Ujfalusi Ivetttel adta elő), vagy Fekete Gyula *Kalocsai lányok* című kompozíciója, amelyben afroamerikai nyomokat épp úgy azonosítani lehet, mint a zenei minimalizmus következetes, kiérlelt jegyeit.

JAKABFFY TAMÁS

HORVÁTH BENJI

transzparenszek az emlékek erdejében¹

van valahol egy út
mályvabokrok között vezet
vörös oszlopok pixeles arborétum
csontcsupasz fák
baselitz-virágok és nitsch-függönyök
kötik meg a dinamikát
ahogy egyik test a másikba lát
mind bábok mind börtönök

van valahol egy album
suttognak lapjai ahogy kinyílik
egy lángbaborult domboldalon
a fotókat kikoptatta az őket
körbeölelő semmi

amikor feltámad a szél
megcsörrennek az ablaküvegek
a virágokat tarkovszkij
szomorú arccal rendezgeti
anyám hív
vagy csak egyik test a másiktól
kiszáll
oszlik és uralkodik

hozzáérsz az ágaimhoz
vacog a kékben a szürke törzsem
alattam fekete macskakövek
fehér mozaiktöredékek
elnyújtott VHS-szalagok
tömött villamosokban
a vérkeringés

látod ezek voltak azok az évek
ezeket pedig már nem lehet
megmenteni

van valahol egy tó
felzavart vizében
nézd hogy cikáznak
belőled ki-be a pollenek

van valahol egy ablak
ami megvakít ha túl sokáig
nézem benne az arcod
mögött az eget

¹ Amalia Crişan: *Amprinta memoriei* Tűzvirágok

Áprilisi évfordulók

- 1 – 290 éve született Solomon Gessner svájci író
270 éve született Hugo Kollataj lengyel író
410 éve született Charles de Saint-Evremond francia író
- 2 – 295 éve született Giovanni Giacomo Casanova de Seingalt olasz író
380 éve halt meg Paul Fleming angol költő
180 éve született Émile Zola francia író
- 3 – 130 éve született György Lajos erdélyi irodalomtörténész
420 éve halt meg Stanisław Reszka lengyel humanista
495 éve halt meg Giovanni di Bernardo Rucellai olasz költő
- 4 – 140 éve született Lukinich Imre magyar történész
- 5 – 255 éve halt meg Edward Young angol író
- 7 – 420 éve halt meg Báki török költő
145 éve halt meg Georg Herweght német költő
250 éve született William Wordsworth angol költő
- 8 – 120 éve született Kovrig Béla szociológus
80 éve halt meg Porzolt Kálmán író
295 éve halt meg John Wise amerikai író
210 éve született Hégésippe Moreau francia költő
- 9 – 170 éve született Pósa Lajos költő
165 éve született Reviczky Gyula magyar költő
- 10 – 445 éve halt meg Anna Bijns holland költő
110 éve halt meg Gyarmathy Zsigáné Hóry Etelka írónő
- 11 – 50 éve halt meg Gyallay Domokos erdélyi író
195 éve született Ferdinand Lassalle német gondolkodó
120 éve született Márai Sándor
115 éve született József Attila
- 12 – 520 éve született Joachim Camerarius német humanista
470 éve született Edward de Vere Oxford angol költő
50 éve halt meg Marconnay Tibor költő

- 520 éve született Sperone Speroni olasz humanista
- 13 – 170 éve született Alexander Bernát magyar filozófus
90 éve halt meg Vlagyimir Vlagyimirovics Majakovszkij orosz költő
- 15 – 50 éve halt meg Váci Mihály magyar költő
40 éve halt meg Jean-Paul Sartre francia író
- 16 – 195 éve halt meg Johann Heinrich Füssli svájci költő
190 éve halt meg Katona József drámaíró
50 éve halt meg Veres Péter író
- 17 – 230 éve halt meg Benjamin Franklin amerikai filozófus
250 éve született Vojtech Nejedly cseh író
45 éve halt meg Octav Pancu-Iași román író
75 éve halt meg Ion Pillat román költő
- 19 – 120 éve született Richard Hughes angol író
460 éve halt meg Philipp Melancthon német humanista
130 éve halt meg Orbán Balázs történész
- 20 – 40 éve halt meg Borbáth Károly erdélyi történész
200 éve született Pálffy Albert író
- 21 – 80 éve halt meg Robert Bridges angol költő
110 éve halt meg Mark Twain amerikai író
170 éve halt meg Wesselényi Miklós magyar politikus
- 22 – 380 éve született Mariana Alcoforado portugál írónő
90 éve született Gyurkó László író
170 éve született Veronica Micle román költő
- 24 – 175 éve született Carl Spitteler svájci író
- 26 – 110 éve halt meg Björnsterne Björnson norvég író
50 éve halt meg John Knittel svájci író
- 27 – 195 éve született Greguss Ágost filozófus
200 éve született Herbert Spencer angol filozófus
- 28 – 390 éve született Charles Cotton angol író
- 29 – 240 éve született Jean-Charles Nodier francia költő
- 30 – 70 éve halt meg Francesco Jovine olasz író
? – 440 éve született Thomas Middleton angol drámaíró

Tisztelet

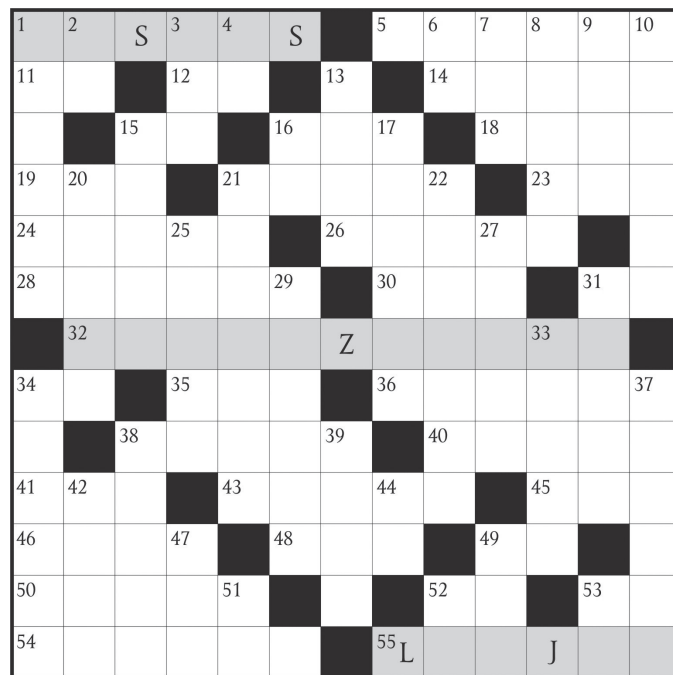
Aranyszabály, hogy egymást kölcsönösen tisztelni kell, hiszen az igazságot is mindig csak töredékekben, ...

A fősorok Mahátma Gandhi fenti gondolatának a folytatását rejtik.

VÍZSZINTES: 1. A folytatás első része. 5. Athos és Porthos társa. 11. Távolodva. 12. Az arzén vegyjele. 14. Hivatali munkahely. 15. A bróm vegyjele. 16. Világos angol sör. 18. Elemi parány. 19. Iráni város. 21. Török város. 23. Mosópor márkája. 24. Moszkva lakosa. 26. Merengve gondolkodik. 28. Sportolót értékel. 30. Íme. 31. Az asztácium vegyjele. 32. A folytatás második része. 34. Amennyiben. 35. Becézett Ibolya. 36. Mészki alkotta domborzati alakzat. 38. Iszkoló. 40. Magyar megye lakója. 41. A felsőfok jele. 43. Meg nem engedő. 45. Magyar színész (Gyula). 46. Nomád a perzsáknál. 48. Iskolai ülőhely. 49. Sértetlen. 50. Tulaj-

donomban. 52. A laurencium vegyjele. 53. A tetejére. 54. Festékipari alapanyag. 55. A folytatás harmadik, befejező része.

FÜGGŐLEGES: 1. Tulajdonát elcseni. 2. Hamis, talmi. 3. Sebesít a kígyó. 4. Gödröt mélyít. 6. Indonézia autójelle. 7. Mátka, menyaszszony. 8. Zsebeit átkutatja. 9. Öntőforma. 10. Kályhabélés. 13. Egykor, hajdan (latin). 15. Fémötvezet. 16. Határozott névelő. 17. Durván a lábaihoz taszít. 20. Svájci üdülőváros. 21. Hétfégi nap. 22. Szétváló (út). 25. Kelet-kutató, utazó (Aurél). 27. Illatszert alapanyaga. 29. Vízlezáró építmény. 31. Alépítmény. 33. Mocsaras terület. 34. Posztófajta. 37. Magyar főnemesi család tagjai. 38. Somogyi fürdőváros lakója. 39. Udvar része, ahol a pajták vannak. 42. Lendület. 44. Tokod határai! 47. Lett sakkozó (Mihail). 49. Ésszel felfog. 51. Te és én. 52. Ének-lő szócscsa. 53. A ruténium vegyjele.

A Helikon 2020/5-ös lapszámában közölt Szabadság című rejtvény megfejtése: *szabad igazán, ha egyedül van.*

R.T.

TÁMOGATÓINK: **nka**
Romániai Írók Szövetsége Nemzeti Kulturális Alap

KÉSZÜLT A MAGYAR KORMÁNY TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR

RMDSZ COMMUNITAS ALAPITVÁNY

TÁMOGATJA AZ RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPITVÁNY

VISIT CLUJ
The Heart of Transylvania

Primăria și Consiliul Local Cluj-Napoca

Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca. Kiadványunkat Kolozsvár Polgármesteri Hivatala és Városi Tanácsa is támogatja. Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale. Kiadványunk a Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériumának támogatásával jelenik meg.

Alapító főszerkesztő:
SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő:
KARÁCSONYI ZSOLT
vers, műfordítás

Főmunkatárs:
EGYED EMESE
KIRÁLY LÁSZLÓ
SZÓCS ISTVÁN

Lapterv: ÁRKOSSY ISTVÁN; Számítógépes tördelés: FAZAKAS BOTOND; nyomtatja a Misztófalusi Kis Miklós református sajtóközpont

Szerkesztőség:
DEMETER ZSUZSA: kritika
HORVÁTH BENJÍ: Pavilon 420, Artefaktum
PAPP ATTILA ZSOLT: film, interjú

MÁRTON EVELIN: próza
MÁRCUTIU-RÁCZ DÓRA: honlap
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő
DEÁK JUDIT: szerkesztőségi titkár